

KAUSAALSE SEOSE KÜSIMUSEST NÕUKOGUDE KRIMINAALÕIGUSES

Prof. H. Kadari

Kriminaalõiguse ja -protsessi kateeder

Kausaalse seose probleem nõukogude kriminaalõiguses on küsimus sellest, missuguste kriteeriumide alusel tuleb lahendada kausaalse seose esinemine kuriteo tunnusena.

Eriliselt diskuteeritav on küsimus, kas nõukogude kriminaalõiguse järgi on kuriteo tunnusena arvestatavad üksnes teatavate omaduste läbi eristuvad või aga iga laadi kausaalsed seosed teo ja tagajärje vahel. Selle küsimuse nii või teisiti lahendamisest sõltuvad olulisel määral kriminaalvastutuse põhjendatus ja piirid. See küsimus on keskseks küsimuseks ka järgnevas käsitluses.¹

Et üksikutel erialadel ei saa olla mingit «oma» õpetust kausaalsusest ja kausaalse seose küsimused tuleb ka kõigil õigusosaladel lahendada ühtsetel marksistlikel alustel, siis on viimasel ajal nõukogude juriidilises kirjanduses õigesti märgitud, et kausaalse seose probleemid õiguses peaksid olema õiguse üldteooria uurimise objektiks.² Kuid muidugi ei saa see tähendada kausaalse seose küsimuse kustutamist eridistsipliinide probleemistikust, sest selle küsimuse uurimine õiguse teooria ja eridistsipliinide poolt on vastastikku tingitud.³

I

1. Põhjus ja tagajärg on teineteisega lahutamatus seoses: mingi nähtus on põhjus üksnes niivõrd, kui tal on tagajärg, ja

¹ Käesolevas artiklis ei vaadelda teist diskuteeritavat küsimust — tegevusetusega (tegematusega) põhjustamise probleemi.

² Vt. A. A. Пионтковский, Некоторые вопросы общей теории государства и права, «Советское государство и право», 1956, № 1, lk. 24; М. Д. Шаргородский, Некоторые вопросы причинной связи в теории права, «Советское государство и право», 1956, № 7, lk. 38.

³ M. D. Sargorodski märgib õigesti, et marksistlik-leninliku filosoofia üldiste teeside rakendamine ükskõik millisel konkreetsel alal nõuab spetsiaalset uurimist. Sealsamas, lk. 43.

Seepärast tuleb juba algusest peale vältida ka ühe eriala, näiteks kriminaalõiguse spetsiifikast tingitud lahenduste mehhaanilist ülekandmist olgu õiguse üldteooriasse või teistesse õigusharudesse.

vastupidi. Teatava nähtuse kui tagajärje põhjus on ise teatava temale eelnenud nähtuse tagajärjeks ja esimene nähtus-tagajärg on omakorda teatava temale järgneva nähtuse põhjus jne. Selles avaldub nähtustevaheline kausaalne ahel.⁴

Järgnevalt vaatleme kõigepealt kausaalsuse marksistlik-leninliku õpetuse põhijooni ning neist tulenevaid meetodilisi nõudeid kausaalse seose kui kuriteo tunnuse tuvastamisel, täpsustades sellega ühtlasi käesolevas kirjutises käsitletavat probleemi.

2. Dialektiline materialism õpetab, et kõik nähtused on üks-teisega vastastikusel seoses ja tingituses.⁵ Selles universaalses vastastikusel tingituses «põhjused ja tagajärjed vahetavad alatasa oma kohta; see, mis siin või praegu on põhjus, muutub seal või siis tagajärjeks ja überpöörduks». Seepärast, õpetab dialektiline materialism, on «põhjused ja tagajärjed kujutlused, mis omavad tähtsust kui niisugused ainult antud üksikjuhtumile rakendatuna...»⁶ Sel viisil lihtsustab «põhjuse ja tagajärje inimlik käsitlus», kirjutab Lenin, «alati mõnevõrra loodusnähtuste objektiivset seost, peegeldades seda vaid ligikaudselt, kunstlikult isoleerides ühtse maailmaprotsessi neid või teisi külgi».⁷

Nõukogude kriminaalõiguse praktikale ja teooriale järeldub eeltoodust meetodilise nõudena, et seades kausaalse seose esinemise küsimuse, tuleb täpselt näidata need konkreetsed üksiknähtused, millede suhtes see küsimus asetatakse. Vastupidisel korral on üksteisest möödakõnelemised ja objektiivset tegelikkust peegeldavate järelduste asendumine huupi tehtud oletustega välditamatud. Teatavasti kujutab kogu tegu endast kausaalset protsessi⁸ ja sellena omakorda üht momenti nähtuste üldises kausaalses tingituses. Kuid see iseendast õige ja vajalik tunnetus ei võimalda veel vastuse saamist kriminaalõiguse seisukohalt tõusetuvatele eriküsimustele. Selleks tulebki täpselt näidata, missuguste üksiknähtuste suhtes on mõeldud lahendada kausaalsuse küsimus. Ja ei ole ükskõik, kas on ülesandeks tuvastada kausaalse seose esinemine, resp. puudumine välises maailmas toimunud kahjuliku muutuse (kuritegeliku tagajärje) ja sellele eelnenud teo (täpsemalt: teo välise külje, välise akti) vahel või on ülesandeks selgitada näiteks teo enda sooritamist tinginud nähtusi, nagu kuriteo toimepanemise motiive,

⁴ Vt. Логика, под ред. Д. П. Горского и П. В. Таванца, Москва, 1956, lk. 183, ja SDV autoritest J. Lekschas, Die Kausalität bei der verbrecherischen Handlung, Berlin 1952, lk. 37—38.

⁵ Vt. Фридрих Энгельс, Дialeктика природы, 1948, lk. 184.

⁶ Friedrich Engels, Anti-Dühring, Tallinn 1951, lk. 21.

⁷ V. I. Lenin, Materialism ja empiriokrititsism, Teosed, kd. 14, lk. 139.

⁸ Vt. ka J. Lekschas, Kausalität, lk. 62. Selles töös (vt. eriti lk. 62—64, 65 jj.) vaatleb J. Lekschas kuritegu kui tegu kausaalse protsessina. Ta seab aga selle ülesande liiga kitsalt, analüüsides kausaalse protsessina ainult eesmärgipäraselt tegu, mis kriminaalõiguses vastab vaid otsese tahtlusega sooritatud kuriteole.

kuritegeliku otsustuse kujunemist soodustanud asjaolusid jne.

Kriminaalõiguse teorial ja praktilal tuleb seejuures juhendada nõukogude kriminaalseadusest, sest enne kõike just kriminaalseadus isoleerib ja näitab nähtuste üldisest seosest need, millede puhul tuleb seada ja lahendada kausaalsuse küsimus. Kausaalse seose kui kuriteo tunnuse kindlakstegemine on nõukogude kriminaalõiguse kohaselt vajalik järgmistel juhtudel. Esiteks nn. materiaalsete kuritegude puhul. Erinevalt nn. formaalsetest kuritegudest ja nn. kärbitud koosseisudest on nende kui lõpuleviidud kuritegude obligatoorseid, s. o. seaduses ettenähtud koosseisulisi tunnuseid teatava, sotsialistlikule ühiskonnale kahjuliku tagajärje põhjustamine.⁹ Siin tuleb kausaalsest seost tuvastada seosena teatava kuritegeliku tagajärje ja täideviija teo välise külje vahel. Teiseks kuriteost osavõtu korral.¹⁰ Siin kihutamise, kaasaaitamise ja organiseerimise koosseisulise tunnusega: kausaalse seosena kihutamises, kaasaaitamises või organiseerimises seisnevate tegude välise külje ja kuriteo täideviimise (või katse või ettevalmistuse) vahel. Kolmandaks tagajärje kui vastutust raskendava asjaolu puhul;¹¹ sedavõrd võib kausaalse seose tuvastamine osutada vajalikuks ka nn. formaalsete kuritegude ja nn. kärbitud koosseisude korral. Nõukogude kriminaalõiguses eraldab, seega üldisest seosest üksiknähtustena teatavad sotsialistlikule ühiskonnale kahjulikud nähtused kui tagajärjed (osavõtu korral sellistena ühtlasi kuriteo täideviimise, resp. kuriteo katse ja ettevalmistuse täideviija poolt, samuti kihutamise ja kaasaaitamise teise isiku poolt) ja neid esilekutsunud tingimuste kogumist inimese teo välise külje, välise akti. Sellega seab kriminaalseadus praktilale ülesande — tuvastada konkreetsel juhul kausaalse seose esinemine nende nähtuste vahel. Ent see ülesanne ei oleks üldse täidetav, kui uurimine piirduks ainult kahjuliku tagajärje ja sellele eelnenud teo või tegude vaatlemisega, sest tunnetamise eesmärgil üldisest seosest kunstlikult eraldatavaid üksiknähtusi tuleb samal ajal uurida nende seostes neid ümbritsevate nähtustega.¹²

⁹ T. V. Tsereteli märgib oma doktoridissertatsiooni autoreferaadis Причинная связь в уголовном праве, Москва, 1949, lk. 2, 3 õigesti, et reas kuritegudes esineb kuritegeliku tagajärjena mitte kahjuliku tagajärje tegelik põhjustamine, vaid tema tekkimise reaalse ohu loomine. Need on nn. ohustamiskuriteod, vt. näit. KrK § 80, aga ka §§ 59^{3v}, 59^{3g}, 109 jt; viimastes on kahjuliku tagajärje reaalne oht ette nähtud alternatiivselt kahjuliku tagajärje tekitamisega. Nn. materiaalsete kuritegude ühe liigina vaatleb ohustamiskuritegusid ka М. Д. Шаргородский, Вопросы общей части уголовного права, Ленинград, 1955, lk. 25.

¹⁰ Välja arvatud KrK § 17 lg. 3 ettenähtud kaasaaitamine varjamisena, milleks anti nõusolek pärast kuriteo toimepanemist. Teatavasti esineb sel juhul kausaalne seos — ajalises järjestuses — mitte varjamise ja kuriteo toimepanemise, vaid kuriteo toimepanemise ja varjamise vahel. Vt. ka E. Raal, Kuriteoga puutumus nõukogude kriminaalõiguses, TRU Toimetised nr. 49, Tartu 1957, lk. 28.

¹¹ Kausaalse seose tuvastamine on muidugi nõutav ka tagajärje kui vastutust kergendava, resp. kõrvaldava asjaolu, näiteks tegeva kahetsuse korral.

¹² Vt. Fr. Engels, Anti-Dühring, lk. 19.

3. Dialektiline materialism õpetab, et kausaalsus on väljaspool inimese teadvust ja sellest sõltumatult olev, inimese teadvuse poolt vaid peegeldatav objektiivne seos nähtuste vahel.¹³ Ka sellest dialektilise materialismi põhiteesist tuleneb oluline metoodiline nõue kriminaalõiguse teooriale ja praktikale.

Kuritegu on nõukogude kriminaalõiguse järgi inimese teata- vaid tunnuseid omava teo objektiivse ja subjektiivse külje, s. t. käitumise välise akti ja tegija teadvuse ühtsus. Kuriteo objektiivne külg seisneb aktiivse teo puhul välistes liigutustes või liigutuste sarjas, mida iseloomustavad teatavad nõukogude kriminaalseaduses ettenähtud tunnused, s. o. elemendid, omadused, suhted. Kausaalne seos kuriteo tunnusena on, nagu näidatud, seos välise akti ja välises maailmas¹⁴ tekkinud kahjuliku nähtuse vahel, ta on seega kuriteo objektiivse külje tunnuseid.¹⁵ Kausaalse seose käsitusest objektiivse seosena järeldub, et kuriteo tunnusena tuleb kausaalset seost uurida seosena väljaspool tegija teadvust ja sõltumata sellest. Seepärast oleks vääri kausaalse seose esinemise või puudumise küsimust lahendada selle järgi, mida subjekt välise akti sooritamisel soovis või ei soovinud, kās ta nägi ette tagajärje põhjustamist või ei näinud jne. Selline lahendusviis tähendaks kausaalse seose eba- teadusliku, subjektivistliku käsituse pinnale asumist, mille kohaselt tuleks eitada kausaalset seost näiteks siis, kui tegija ei näinud ette tema poolt kahjuliku tagajärje põhjustamist objektiivses tegelikkuses, ja vastupidi — tunnustada kausaalse seose esinemist siis, kui subjekt ekslikult kujutles, et ta põhjustab kahjuliku tagajärje.¹⁶

Eespoolvaadeldud teesidest järeldub, et kausaalse seose tuvastamine kuriteo välise külje ja kuritegeliku tagajärje vahel tähendab selgitada nende objektiivsete, olgu mehhaaniliste, füüsikaliste, keemiliste, psüühiliste või muude seaduspärasuste avaldumine, mis sellel üksikjuhul välise aktiga esile kutsuti¹⁷ ja mis lõpuks viis kuritegeliku tagajärje tekkimisele. Järelikult on tarvis täpselt uurida kausaalset ahelat, mis ühendab

¹³ Vt. V. I. Lenin, Materialism ja empiriokrititsism, Teosed, kd. 14, lk. 136 jj.

¹⁴ Kaasa arvatud ka teise inimese psüühika, näit. KrK § 142 lg. 1 ettenähtud kuriteo puhul.

¹⁵ Objektiivset külge konstitueerivaid tunnuseid on ta nn. materiaalsete kuritegude ja osavõtu korral; objektiivsele küljele lisanduda võivaid tunnuseid — vastutust raskendava, kergendava või kõrvaldava asjoluna kõigi, ka nn. formaalsete kuritegude ja nn. kärbitud koosseisude puhul.

¹⁶ Eelnevast ilmneb ühtlasi nõukogude kriminaalõiguse teoorias üldtunnustatud tõsiasi, et kausaalse seose tuvastamisega ei ole veel jaatavas mõttes lahendatud kriminaalvastutuse küsimus, ses: kausaalne seos välise akti ja kuritegeliku tagajärje vahel on vaid kuriteo objektiivse külje üks tunnuseid.

¹⁷ Vrd. K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn 1953, lk. 160—161; vt. ka J. Renneberg, Die objektive Seite des Verbrechens, Berlin 1955, lk. 39, 42—43.

kuritegeliku tagajärje välise aktiga ja mis koosneb vähemaist või rohkemaist üksiklülidest. Näiteks löögi puhul pähe, millele järgnes löödu surm: verevalang ajju, sellele eelnevalt (retrospektiivselt): veresoonte lõhkemine, aju põrutus, koljuluu murd, löök tõmbi esemega pähe jne. Peale selle on tarvis selgitada ja arvestada neid mitmesuguseid konkreetseid tingimusi, mis sel või teisel viisil kaastingisid kausaalse ahela kulgu. Näiteks rahhiidi põdemine löödu poolt, tema organismi resistentsuse aste jmt.

4. Nähtuste universaalses vastastikusel tingituses vahetavad «põhjused ja tagajärjed alatasid oma kohta: see mis siin või praegu on põhjus, muutub seal või siis tagajärjeks ja ümberpöörduks».¹⁸ Ent üksiknähtuste üldisest seosest isoleerival vaatlusel siin ja nüüd antud nähtustena esinevad põhjus ja tagajärg kindlas ajalises järjestuses: põhjus eelneb alati tagajärjele ja tagajärg järgneb alati põhjusele.

Ka sellel teesil on kriminaalõiguse teooriale ja praktikale oluline meetodiline tähendus: põhjuseks saab olla üksnes tegu (väline akt), mis ajalisel eelnes kuritegelikule tagajärjele (näit. surma saabumisele, materiaalse kahju tekkimisele jne.). Erilist hoolikust ja täpsust nõuab faktide ajalise järgnevuse selgitamine neil juhtudel, kus uuritava kuriteoga on sel või teisel viisil seotud palju isikuid või tegusid.

Ent tuleb rangelt hoiduda ka vastupidisest veast: nähtuste ajalise järgnevuse käsitlemisest nende kausaalse tingitusestena. Ajaline järgnevus ei ole veel kausaalne seos: mingi nähtuse põhjus eelneb alati sellele nähtusele, kuid mitte iga temale ajalisel eelnenud nähtus pole veel tema põhjus. *Post hoc* ei ole veel *propter hoc*. Ka selle tõsiasja vastu eksimine võib viia rasketele vigadele õigusemõistmisel.¹⁹

5. Ajaliselt eelnenud nähtuste hulgast eristub põhjus seeläbi, et ta on *conditio sine qua non*, on tingimus, ilma milleta antud nähtus poleks tekkinud.²⁰ Nõukogude kriminaalõiguslikus kirjanduses suhtub rida autoreid täiesti eitavalt ja terava kriitikaga väitesse, et põhjus on *conditio sine qua non*, nähes selles kas meh-

¹⁸ Fr. Engels, Anti-Dühring, lk. 21.

¹⁹ Vt. M. С. Строгович, Логика, Москва, 1946, lk. 197—198 ja sama autori Логика, Москва, 1949, lk. 294. M. S. Strogovič iseloomustab *post hoc, ergo propter hoc* viga väga ohtliku veana, mis avaldub selles, et otsides mingi sündmuse põhjust, me teinekord pöördume sellele sündmusele ajalisel eelnenud nähtusest esimese silmahakanu poole ja kuulutame ta põhjuseks, olgugi et selleks pole mingit alust (vt. Логика, 1946, lk. 196—198).

²⁰ Nii ka T. V. Tsereteli, op. cit., lk. 8; T. Л. Сергеева, Вопросы причинной связи в судебной практике по уголовным делам Верховного суда СССР, «Светское государство и право», 1950, nr. 3, lk. 27; idem, Вопросы виновности и вины в практике Верховного суда СССР по уголовным делам, Москва—Ленинград, 1950, lk. 72; В. Н. Кудрявцев, Основные вопросы причинной связи в советском уголовном праве, Автореферат на соискание ученой степени кандидата юридических наук, Москва, 1952, lk. 9.

hanistliku kausaalsuse käsituse või koguni idealistliku ekvivalent-
suse teooria pinnale laskumist. Nende väidete alusetuse juures
peatutakse hiljem. Selle eitava suhtumisega seondub tavaliselt ka
eitav suhtumine põhjuse kui *conditio sine qua non* muudest näh-
tustest eristamise teatavasse metoodilisse võttesse. See võte seis-
neb järgmises:²¹ kui nähtus B-le ajaliselt eelnenud nähtuse A ära-
jäämise korral oleks ära jäänud ka nähtus B, siis A on B suhtes
conditio sine qua non, ja vastupidi: kui A ärajäämise korral B ei
oleks ära jäänud, siis A ei ole B suhtes *conditio sine qua non* ja
nende vahel ei ole ega saa olla kausaalset seost.²²

On soovitatud loobuda sellest võttest kui tühisest mõtiskelust
selle üle, mis oleks toimunud, kui see või teine asjaolu ei oleks
aset leidnud, ja selle asemel uurida, mis tegelikult asetleidnud
asjaoludel tegelikult toimus.²³ Kuid kõnesolev metoodiline printsiip
ei eita faktide uurimist ega sea ülesandeks tarbetut mõistatamist.²⁴
Vastupidi: õigesti mõistetuna ta just eeldab faktide hoolikat uuri-
mist ja, väljendades ise üht kausaalse seose tuvastamise metoo-
dilist võtet, kohustab nähtustevaheliste põhjuslike seoste uurimisel
rakendama vastavaid metoodilisi võtteid.²⁵

6. Dialektiline materialism õpetab, et kausaalsed seo-

²¹ Seda võtet rakendavad näit. T. V. Tsereteli, op. cit., lk. 8; T. Л. Сергеева, Вопросы причинной связи, lk. 27—28; idem, Вопросы виновности и вины, lk. 76.

²² Tuleb hoiduda kausaalse seose puudumise samastamisest objektiivselt juhuslike seostega. Kausaalse seose puudumisel pole üldse mingit tingivat seost kahe nähtuse vahel. Selline samastamine võib põhjustada arusaamatusi ja vigu praktikas, näit. objektiivselt paratamatute seoste otsimist seal, kus esineb mitte objektiivselt juhuslik seos, vaid kausaalse seose puudumine.

Mõned saksa kodanlikud autorid kõnelesid kausaalse seose puudumise korral kausaalse seose katkemisest — «Unterbrechung des Kausalzusammenhanges», mis on väär. Vt. Lekschas, Kausalität, lk. 39—40. J. Lekschasi ettepanekut kasutada väljendit «Abbruch der Kausalkette» ei saa pidada õnnestunuks, sest «Abbruch der Kausalkette» hõlmab ka J. Lekschasi käsituses vaid osakese kausaalse seose puudumise juhte, nimelt need, kus «die vom Täter gesetzte Kausalkette, bevor sie das vorgestellte Ziel erreichen konnte, abbrach», näiteks kurjategijat takistati kuritegu täide viimast (ibid., lk. 40).

²³ Vt. О. С. Иоффе, Ответственность по советскому гражданскому праву, Ленинград, 1955, lk. 220.

²⁴ Paljude põhjuse-tingimuste, eriti nende puhul, millede tuvastamist tuleb juristidel teostada ilma eksperdi abita, aga ka eksperdi järelduste kontrollimisel on see metoodiline võte välditamatu, näiteks küsimuse lahendamisel, kas kannatanu teatavaks ajaks teatavasse kohta (sündmuspaigale) suunamine oli põhjus-tingimus tagajärje saabumisele. О. С. Иоффе rõhutab, et on tarvis selgitada kõik asjaolud, kõik tingimused, millistel saabus antud tagajärg. Aga kuidas tuvastada tingimusi? Teatud fakti tegeliku esinemise tuvastamine ei ole veel selle fakti kui teatud tagajärje tingimuse tuvastamine. Mitte kõik, mis toimus, mitte kõik, mis ajaliselt eelnes, pole veel antud nähtuse tekkimise tingimus.

²⁵ Kausaalse seose tuvastamise meetodite kohta vt. В. Ф. Глаголов, Простейшие логические приемы установления причинной зависимости явлений, «Философские записки», том VI, Москва, 1953, lk. 94 jj., ja sama autori poolt kirjutatud peatükk teoses Логика, под ред. Д. П. Горского и П. В. Таганца, lk. 182 jj.

sed nähtuste vahel ei ole oma objektiivselt iseloomult ühetaolised, ei ole võrdväärtuslikud tagajärje tekkimise suhtes, nagu seda ekslikult püüavad näidata mehaanilise materialismi ja idealistliku ekvivalentsuse teooria (teise nimetusega: tingimusteooria) esindajad kodanlikus kirjanduses. Dialektiline materialism näitab, et kausaalsed seosed on oma objektiivselt loomuselt ühtaegu paratamatud ja juhuslikud seosed. Vastavalt sellele eristab dialektiline materialism paratamatuid tagajärge ja juhuslikke tagajärge, vajalikke tingimusi aga määravateks, peamisteks põhjusteks ja teisejärgulisteks, põhjusteks-tingimusteks.

Nende erinevuste pinnal ongi arenenud diskussioon küsimuses, kas nõukogude kriminaalõiguse järgi võivad kuriteo tunnuseks esineda vaid teatud iseloomuga või aga iga laadi kausaalsed seosed.

Diskussiooni põhjuseks ei ole mitte niivõrd teoreetilised lahk-
arvamused, kui just teatav praktiline kaalutus: arvamus, et nn. keerukatel juhtudel viib kausaalse seose kui kuriteo tunnuse sel või teisel viisil mittepiiramine kriminaalvastutuse alusetule laienemisele. Kausaalse seose nn. komplitseeritud juhtude näidetena tuuakse tavaliselt järgmisi koolinäiteid: A, tahtes tappa B-d, tulistab viimast, tekitab aga B-le mittesurmava haava, B hukub haiglasse transportimisel autoavarii läbi; A tungib tapmise eesmärgil kallale B-le, B pääseb ilma vähimagi vigastuseta, kuid hilineb kallale tungi tõttu rongile ja sõites järgmise rongiga, saab surma rongionnetuse läbi; A, tahtes tappa B-d, lööb viimast maast haaratud kiviga, tekitab elule mittekardetava haava, kuid B sureb kivist haavandisse sattunud teetanuspisikute poolt tekitatud kangestuskrampi, jmt.

Kausaalse seose kui kuriteo tunnuse piiramist pooldavaid seisukohti võib üldiselt eristada kahte gruppi: ühed püüavad piiramiseks kohaseid kriteeriume leida kausaalse seose objektiivsest loomusest endast, teised arvavad objektiivseid «kausaalsuse kriteeriume» leidvat ka väljastpoolt kausaalset seost.²⁶

II

1. Esimestest on kõige tunnustatum ja levinum seisukoht, mis lähtub paratamatute ja objektiivselt juhuslike kausaalsete seoste marksistlik-leninlikust käsitusest.

Dialektiline materialism näitab,²⁷ et paratamatus ja juhus ei välista teineteist, nad ei eksisteeri objektiivses tegelikkuses teineteise kõrval, vaid on dialektilises seoses. Mingi nähtus ei ole kas juhuslik või paratamatu, vaid on ühtaegu nii üht kui ka teist:

²⁶ Käesolevas artiklis ei vaadelda diskussiooni ja selle arengut üksikasjus ega analüüsita kõiki selle käigus esitatud arvamusi ning *pro* ja *contra* argumente, vaid piirduakse üksnes olulisemate momentide esitamisega.

²⁷ Vt. Фр. Энгельс, Дialeктика природы, 1948, lk. 174 jj.

üks ja sama tagajärg on ühtede teda tinginud nähtuste suhtes paratamatu, igaga neist paratamatus seoses, teiste teda tinginud nähtuste suhtes juhuslik, igaga neist objektiivselt juhuslikus seoses, kusjuures aga ka viimases väljendub teatav paratamatus.

Seisukoha järgi, mis kausaalse seose kui kuriteo tunnuse küsimuses lähtub paratamatuse ja juhususe marksistlikust eristamisest, on kriminaalvastutuse küsimus seатов üksnes teo paratamatuse tagajärgede suhtes, kuriteo objektiivse külje tunnuseks saavat olla üksnes paratamatu seos välise akti ja tagajärje vahel; objektiivselt juhuslikud seosed ja tagajärjed asuvad väljaspool kriminaalõiguse huvivälja. Seepärast tulevat igas konkreetsetes asjas ennekõike kindlaks teha, kas üldse esineb objektiivne seos antud isiku teatava teo ja välises maailmas asetleidnud ühiskonnaohtliku tagajärje vahel, ja kui esineb, siis tulevat lahendada küsimus, kas on see seos objektiivselt juhuslik või paratamatu. Ainult viimase alternatiivi jaataval lahendamisel olevat mõtet seada küsimust tahtluse ja ettevaatamatuse esinemise või puudumise, nagu üldse kriminaalvastutuse kohta.²⁸

2. Seda seisukohta põhistatakse ennekõike metodoloogiliste argumentidega.

Nii lähtub A. A. Piontkovski selle seisukoha põhistamisel õigest teesist, et nõukogude kriminaalõigusteadus peab oma teoreetiliste probleemide lahendamisel võtma aluseks dialektilise materialismi metodoloogia. Sellest lähtudes me pidavat maailma objektiivsetes seostes eristama olulisi ja ebaolulisi, s. t. kausaalselt paratamatuid ja kausaalselt juhuslikke seoseid ning viima dialektilise materialismi käsituse paratamatusest teaduse kõigisse valdkondadesse. Õigusegi valdkonnas ei olevat mingit alust keelduda dialektilise materialismi paratamatuse mõistest ja võtta meie töö aluseks objektiivset juhuslikkust mittetundev mehhanistlik käsituse paratamatusest. Eelnevast tehaksegi vahetult järeldus, et krimi-

²⁸ Уголовное право, Общая часть, Москва, 1948 (VIJuN-i õpik), lk. 300 jj. Vt. ka sama õpiku 1943. a. trükki (lk. 119 jj.). Mõtte, et kriminaalõiguslikult oluliste kausaalsete seostena esinevad üksnes paratamatud seosed, esitas vaadeldava seisukoha peamine esindaja A. A. Piontkovski juba nimetatud õpiku 1939 a. trükis. Professor A. A. Piontkovski teistest tööddest vt. näiteks Уголовно-правовая теория Гегеля в связи с его учением о праве и государстве, Москва, 1948, lk. 192—198, Проблема причинной связи в праве, koguteoses «Ученые записки» ВИЮН и ВЮА, 1949 (=Записки), lk. 70jj., Вопросы общей части уголовного права в практике судебно-прокурорских органов, Москва, 1954, lk. 42 jj. Teistest seda seisukohta esindavaist autoreist vt. Н. Д. Дурманов, Общие основания учения о причинной связи в уголовном праве, koguteoses Вопросы уголовного права, Сборник, I, Москва, 1945, lk. 34 jj., vt. eriti lk. 52—54; М. Шаргородский, Причинная связь в уголовном праве, koguteoses «Ученые труды», ВИЮН, Москва, 1947, lk. 176 jj.; idem, Преступления против жизни и здоровья, Москва, 1948, lk. 119 jj.; idem, Некоторые вопросы причинной связи, lk. 44 jj.; Т. Л. Сергеева eespool nimetatud tööd.

naalvastutuse küsimus olevat seatav ainult teo paratamatute tagajärgede suhtes.²⁹

Eeltoodu sisaldab põhiliselt kaks väidet: esiteks — dialektilise materialismi seisukohalt tuleb olulistena arvestada igal juhul ainult kausaalselt paratamatuid seoseid, seepärast on kriminaalvastutuse küsimus seatav ainult siis, kui tagajärg esineb teo suhtes paratamatuna; teiseks — kui paratamatuid seoseid ei arvestata ainuolulistena, siis tähendab see kausaalsuse mehhanistliku käsituse positsioonile asumist.

Mis puutub esimesse väitesse, siis ei saa nõustuda järeldusega, nagu oleks kriminaalvastutuse küsimus seatav ainult siis, kui tagajärg esineb teo (s. o. välise akti) suhtes paratamatuna. Iseendast õigest teesist, et nähtustevahelistes objektiivsetes seostes tuleb eristada kausaalselt paratamatuid ja kausaalselt juhuslikke seoseid, ei järeldu veel, et ka kuriteo objektiivse külje tunnusena on arvestatavad ainult kausaalselt paratamatud seosed. Küsimus, kas sellena on käsitletavad üksnes kausaalselt paratamatud või ka kausaalselt juhuslikud seosed, pole lahendatav, arvestamata kriminaalvastutuse olemust nõukogude kriminaalõiguse järgi.

Ka teine ülaltoodud väiteist ei ole paikapidav. Mõnel korral on seda väidet esitatud veel üldisemal kujul, nimelt väitena, et objektiivselt juhuslike tagajärgede arvestamine tähendavat *conditio sine qua non* teooria (ehk: vajaliku tingimuse teooria, теория необходимых условий) seisukohale asumist, mõeldes selle teooriaga mitte ainult kausaalsuse mehhanistlikku käsitust, vaid ka idealistlikku ekvivalentsuse teooriat kodanlikus kirjanduses.³⁰

Conditio sine qua non teesi tunnustamine ei tähenda veel ei mehhaanilise kausaalsuse käsituse, ei ka ekvivalentsuse teooria pinnale sattumist. See väljend väidab, et põhjus on tingimusi, ilma milleta antud nähtus poleks tekkinud. A. N. Trainin märgib õigesti, et mitte selles teesis ei seisne *conditio sine qua non* «teooria» tõeline olemus ega ka spetsiifika. «Tuleb tunnustada», kirjutab A. N. Trainin, «et iga põhjus, olenemata tema käsitusest ja konstruktsioonist, esineb ikka ja alati ühe faktorina, mis eelneb tagajärje tekkimisele, faktorina, ilma milleta tagajärg poleks tekkinud.»³¹ Igaüks, kes tunnustab kausaalsust, peab tunnustama ka

²⁹ A. A. Piontkovski, VIJUN-i õpik, 1948, lk. 302, 303; idem, Записки, lk. 83; vt. ka М. Д. Шаргородский, Некоторые вопросы причинной связи, lk. 44—45.

³⁰ Vt. A. A. Пионтовский, Записки, lk. 74—77. Kui mehhaanilisele materialismile on kausaalne seos objektiivne seos, siis idealistlikule ekvivalentsusteooriale on kausaalsus mõtlemise vorme, millele vastavalt põhjus on iga eelnev nähtus, ilma milleta antud nähtuse saabumine pole mõeldav. Ekvivalentsuse teooria kohta vt. J. Lekschas, Kausalität, lk. 24 jj., kes tabavalt märgib, et kohtunik, nagu näitab praktika, võib niipalju kui tahab «hinzu- bzw. hinwegdenken», sündmuste reaalselt kausaalset arengut see ei puuduta.

³¹ А. Н. Трайнин, Вопросы о причинной связи в социалистическом уголовном праве, «Советское государство и право», № 5, lk. 28.

conditio sine qua non teesi, sest väljaspool seda tunnust ei ole üldse põhjuse mõistet. «Vajaliku tingimuse teooriaga» mõeldud kausaalsuse käsituse spetsiifika ja ekslikkus ei seisne *conditio sine qua non* teesis, vaid hoopiski muus. Selleks on tagajärje saabumise kõigi tingimuste tunnustamine võrdväertuslikeks tagajärje tekkimise suhtes ning sellega ühtlasi juhuslikkuse ja võimaluse mittetunnustamine objektiivsete kategooriatena.³² *Conditio sine qua non* tees ise aga ei anna veel mingit teoreetilist alust ega pidepunkti vajalike tingimuste võrdsustamiseks.³³

Tuleb märkida, et ka marksismi-leninismi klassikud iseloomustavad põhjusi, nii põhjusi-tingimusi kui ka määravaid põhjusi, *conditio sine qua non* tunnusega.³⁴ Näiteks VSDTP Keskkomitee ettekande instruktiivsetes juhendites «Keskkomitee delegatsioonile Brüsseli nõupidamisel, kirjutades võitlusest likvidaatorite desorganiseeriva tegevusega, ütleb I. V. Lenin: «me nõuame oma kongresside, nõupidamiste ja Keskkomitee otsuste põhjal likvidaatorite tegevuse lõpetamist, kui «rahu» *conditio sine qua non*.»³⁵

Mõte, et paratamatute seoste mittearvestamine ainuolulistena tähendab asumist mehhaanilise kausaalsuse käsituse (või koguni ekvivalentsuse teooria) seisukohtadele, on ekslik. On kaks isesaja: paratamatute, resp. objektiivselt juhuslike seoste mittetunnustamine ja paratamatute seoste mittearvestamine ainuolulistena. Esimene tähendab vajalike tingimuste võrdsustamist, teine aga eeldab objektiivselt juhuslike seoste jaatamist, väljendades seega objektiivsete erisuste tunnustamist seoste loomuses. Seevastu objektiivselt juhuslike seoste elimineerimine ja ainult paratamatute seoste nägemine kuriteo tunnusena just viibki omamoodi võrdsustamisele, võttes võimaluse tegelikkuses esinevate erinevuste arvestamiseks.

Järelikult on küsimuse asetamine, kas kuriteo objektiivse külje olulise tunnusena võivad esineda ainult kausaalselt paratamatud seosed või võivad sellisena esineda ka kausaalselt juhuslikud seosed, täiesti õigustatud. Ja kui selgub, et nõukogude kriminaalõiguses ettenähtud kriminaalvastutuse seisukohalt võivad kuriteo objektiivse külje oluliste tunnustena esineda nii ühed kui teised, siis oleks ebaõige tõlgendada seda kausaalsuse mehhanistliku käsituse või koguni ekvivalentsuse teooria aktsepteerimisena.

3. Vaadeldavat seisukohta põhistatakse mitte ainult metodoloogilisest, vaid ka kriminaalvastutuse põhjendatuse ja ulatuse seisukohast. Väidetakse, et objektiivselt juhuslike seoste käsitlemine kuriteo objektiivse külje tunnusena viivat kriminaalvastutuse ulatuse põhjendamatu laienemisele. Seda pidavatki vältima üksnes kausaalselt paratamatute seoste

³² A. N. Trainin, *ibid.*

³³ Vt. J. Lekschas, *Kausalität*, lk. 24–26, 28 jj.

³⁴ Vt. selle kohta ka J. Lekschas, *Kausalität*, lk. 24–25.

³⁵ I. V. Lenin, *Teosed*, kd. 20, lk. 492; vt. ka kd. 21, lk. 143.

käsitamine kuriteo objektiivse külje tunnusena.³⁶ Kui sellena arvestada üksnes paratamatuid seoseid, siis puudub eespooltoodud keerukate juhtude näidetes (haavatu hukkumine autoavarii läbi jne.) tapmise objektiivne külg ja sellega tapmise koosseis, sest A teo ja B surma vahel esineb objektiivselt juhuslik kausaalne seos. Seevastu ka viimast liiki seoste arvestamisel kuriteo objektiivse külje tunnusena esineks neil juhtudel, nii väidetakse, lõpuleviidud tapmise mitte ainult subjektiivne, vaid ka objektiivne külg ja seega lõpuleviidud tahtliku tapmise koosseis.

Paratamatuid seoseid kirjeldavad selle vaate esindajad seostena, mis väljendavad nähtuste olemust, nende seaduspärasest arengut, paratamatuid tagajärgi sellistena, mis teatavatele eelnevatele nähtustele on seesmiselt omased, mis neist tulenevad seaduspäraselt, juhuslikke tagajärgi sellistena, mis ei tulene neist seaduspärasusega, vaid seetõttu, et nende nähtuste toime põimub muude, neile kõrvaliste asjaolude toimega. See paratamatuse ja objektiivse juhuse iseloomustus on olnud ja on peamiseks aluseks kriminaalõiguslikult oluliste kausaalsete seoste eristamisel.³⁷

Tees, et vastavalt dialektilisele materialismile kuuluvad nõukogude kriminaalõiguse huvivälja kuriteo tunnusena ainult paratamatud kausaalsed seosed, ei luba erandeid: kui see tees on õige, siis nõuab ta enda rakendamist kõigil juhtudel, kus nõukogude kriminaalõiguse kohaselt tuleb tuvastada kausaalse seose kui kuritegeliku käitumise tunnuse esinemine,³⁸ ja kohustab kausaalse

³⁶ Vt. eriti A. A. Пионтковский, Записки, lk. 73—74, 77—78, ja М. Д. Шаргородский, Некоторые вопросы причинной связи, kus lk. 43 öeldakse: «установление ответственности во всех случаях связи действий участников общественных отношений с общественно-опасным или иным объективно вредным последствием без каких-либо ограничений с неизбежностью привело бы к установлению ответственности за самые отдаленные условия.»

Mõned selle seisukoha esindajad olid varem arvamusel, et objektiivselt juhuslikud tagajärjed ei olevat üldse ettenähtavad (vt. näit. A. A. Пионтковский, VIJuN-i õpikus, 1946 (e. k.), lk. 161, 1948. a. tr., lk. 306, 349, ja Записки, lk. 87; М. Д. Шаргородский, Преступления против жизни и здоровья, lk. 306 ja passim). Mõlemad autorid on sellest seisukohast, mille raikapidamatust näitas nõukogude kriminaalõiguslikus kirjanduses V. N. Kudrjavtsev (К вопросу о причинной связи в уголовном праве, «Советское государство и право», 1950, № 1, lk. 40) loobunud (vt. М. Д. Шаргородский, Некоторые вопросы причинной связи, lk. 48; А. А. Пионтковский, Вопросы общей части уголовного права, lk. 42 jj., kus A. A. Piontkovski seda teesi enam ei esita).

³⁷ Vt. A. A. Piontkovski, VIJuN-i õpik, 1948, lk. 303, 308; idem, Записки, lk. 83; М. Д. Шаргородский, Некоторые вопросы причинной связи, lk. 45.

³⁸ Та nõuab enda rakendamist mitte ainult täideviimise nn. keerukatel juhtudel. Vastupidiselt mõnede autorite arvamusele (vt. näit. J. Renneberg, op. cit., lk. 36, 42) on kausaalse seose esinemise hoolikas ja igakülgne uurimine ja selleks kausaalsuse olemusest ja tuvastamise kriteeriumidest õige käsituse omamine vajalik mitte ainult kausaalsuse nn. keerukatel (raskesti tuvastatavatel), vaid ka lihtsatel, nn. «ilmsedel» juhtudel, ja nii ühtedel kui teistel juhtudel peab ta toimuma ühtsetel alustel. Ei saa olla mingeid erilisi kausaalsuse kriteeriume nn. keerukate juhtude jaoks.

seose kui sellise tunnuse eitamisele kõigil neil juhtudel, kus kuritegeliku tagajärje ja välise akti vahel on objektiivselt juhuslik seos.

Seda silmas pidades ilmnebki selle teesi mittevastavus nõukogude kriminaalõigusele: kausaalse seose kui kuriteo objektiivse külje tunnuse kriteeriumina on ta ühelt poolt liiga avar, sest ta lülitab objektiivselt juhuslikud seosed välja seal, kus seadus neid arvestab,³⁹ teiselt poolt aga liiga kitsas, sest ta pole rakendatav kõigil nn. keerukatel juhtudel.

Tegelikult on vaadeldav kriteerium rakendatav üksnes kuriteo täideviimise objektiivse külje tuvastamisel. Aga ka selles ulatuses viib ta tulemustele, mis ei vasta täiel määral seaduse mõttele. Nõukogude kriminaalõigus tunnustab ainult süülist vastutust, lähtudes seejuures vastutuse marksistlik-leninlikest eeldustest. Nagu on näidatud alamal,⁴⁰ tuleneb neist eeldustest, et niivõrd, kui kuriteo subjekt võib ette näha või näeb ette oma teo objektiivselt juhuslike tagajärgede võimalust, on kriminaalvastutus lõpuleviidud kuriteo eest (tingimusel, et esinevad ka kõik teised vastava kuriteo tunnused) samal määral põhjendatud kui paratamatutegi seoste korral. Vaadeldava kriteeriumi järgi tuleks aga neil juhtudel eitada kriminaalvastutust ja seejuures, järjekindel olles, mitte ainult lõpuleviidud kuriteo eest. Sest kui A (= välise akti) ja R (= resultaadi) vahel on objektiivselt juhuslik seos, siis tähendab selle seose väljalülitamine mitte ainult R, vaid ka A väljalülitamist vastava kuriteo objektiivselt küljest. See tähendab seda, et eespooltoodud näiteis ei ole ka teisele isikule haava tekitamine (A) või kallaloletungimine ilma üldse mingi kahjuliku tagajärje põhjustamiseta (A) käsitatavad tapmise objektiivse külje elementidena, seega ka mitte tapmiskatse objektiivse küljena. Sellest järeldub, et esimese näite puhul oleks isik vastutav mitte tapmiskatse, vaid tahtliku kehvastuse tekitamise eest, teisel juhul poleks ta aga üldse mitte vastutav — tema teos puuduks isegi katse koosseis.

Vastuvõetamatu on vaadeldav tees ka kuriteost osavõtu kausaalsuse kriteeriumina, sest osavõtu objektiivse külje vahel ühelt ja kuriteo toimepanemise vahel teiselt poolt ei esine kausaalselt paratamatut seost. Kihutamise ja kaasaaitamine loovad alles tingimusi, alles sellel või teisel määral võimalust kuriteo toimepanemisele asumiseks.⁴¹ See võimalus muudetakse aga tegelikkuseks täideviija

³⁹ Printsiiibis jõuavad samale järeldusele В. Н. Кудрявцев, К вопросу о причинной связи, lk. 41; J. Renneberg, op. cit., lk. 45—46.

⁴⁰ Vt. infra III osa.

⁴¹ Vt. KrK § 17. — Olgu rõhutatud, et ka siin, niivõrd kui kausaalselt seost vaadeldakse kihutamise ja kaasaaitamise objektiivse külje tunnusena, tuleb küsimus lahendada, arvestamata kihutamise ja kaasaaitamise subjektiivset külge, s. o. kihutaja, resp. kaasaaitaja tahtlust ja selle sisu. Väites, et kihutamise (nagu kaasaaitaminegi) esineb vaid põhjuse-tingimusena, on kihutamist mõeldud ühekordse käitumisaktina, mitte aga teise isiku psüühika kestva süstemaatilise mõjutamisena. Asjaolu, et kihutaja asetab objektiivselt vaid tingimuse kuriteo toimepanemisele asumiseks, ei lülita välja võimalust, et tema

poolt tema teadvuse vahendusel. Seetõttu osavõtu ja kuriteo toimepanemise vahel ei saa olla kausaalset paratamatut seost.⁴² Vaadeldava kriteeriumi esindajail tuleks paratamatu seose puudumise tõttu kas üldse eitada kuritegelikku kihutamist ja kaasaaitamist, mis tähendaks seaduse eitamist, või siis eitada kausaalset seost osavõtu tunnuseks, mis tähendaks mitte kriminaalvastutuse õigete piiride tagamist, vaid selle lubamatut, seadusega vastuolus olévat laiendamist.

Paratamatut kausaalset seost ei ole ka kuriteoks ettevalmistamise ja täideviimise vahel. Kehtiva KrK § 19 kohaselt seisneb ettevalmistamine «riistade ja vahendite otsimises ja kohandamises ning kuriteo toimepanemise tingimuste loomises...» See tähendab, nagu õigesti märgib ka A. A. Piontkovski ise, «vaid tingimuste loomist võimaluseks hiljem kuritegu toime panna».⁴³ Järelikult, kui tees, et kehtiv nõukogude kriminaalõigus arvestab kuriteo tunnuseks ainult paratamatuid seoseid, oleks õige, siis ei oleks seletatav ega põhjatatav ettevalmistuse ühiskonnaohtlikkus ega karistatavus, sest ettevalmistavates tegudes endis ei puudu mitte ainult kuritegeliku tagajärje, vaid ka täideviimisele vahetult suunatud teo kui paratamatu tagajärje tekkimise võimalus.⁴⁴ Õeldu kehtib printsibiis kõigi juhtude suhtes, kus nõukogude kriminaalseadus lähtub mitte ainult tagajärje kui paratamatu, vaid ka tagajärje kui objektiivselt juhusliku võimalusest (näiteks formaalsed kuriteod). Peale selle on kuritegusid, millele seaduses antud iseloomustusest otseselt nähtub, et nende objektiivse külje koosseisulise tunnuseks võib esineda mitte ainult paratamatu, vaid ka objektiivselt juhuslik seos (näiteks KrK § 81 lg. 1).

Lähtudes sellest, et inimene näeb ette ja võib ette näha ka objektiivselt juhuslike seoste võimalust, arvestab seadus kausaalse seose esinemist nii objektiivselt paratamatu kui ka objektiivselt juhusliku seosena. Analüüsitav tees tahab seevastu näha ainult ühesuguseid seoseid! See ongi omamoodi võrdsustamine, mis nagu iga objektiivsete tingimuste võrdsustamine võtab võimaluse mitte ainult osavõtu liikide ning kuriteo arengustadiumide, vaid ka täideviimise vormide eristamiseks objektiivsete tunnuste alusel.

Et ületada neid ulatuslikke vastuolusid seadusega, võidakse objektiivselt juhuslikud seosed, niivõrd kui tegija neid ette näeb

ohtlikkus ja osatähtsus kuriteo toimepanemisel on üksikudel juhtudel suurem kui täideviijal, sest need olenevad ju kihutatava teo, nagu üldse teo kui terviku (objektiivse ja subjektiivse külje) iseloomust ja tähendusest ning kihutaja, nagu üldse tegija isiksusest.

⁴² Tegu, mille täideviija toime paneb, võib kujutada endast vastava kuriteo kas ettevalmistamist või katsset või lõpuleviimist. Seejuures võib täideviija oma tegudega asetada tagajärje tekkimiseks kas määrava põhjuse või põhjuse-tingimuse.

⁴³ A. A. Пionтковскый, Записки, lk. 58; idem, VIJuN-i õpik, 1948, lk. 395; vt. ka T. V Tsereteli, op. cit., lk. 17.

⁴⁴ Kuritegeliku tagajärje tekkimise reaalsel võimalusel ei ole alati ka katse puhul.

või ette näha võib, tunnistada paratamatuiks. Kuid see oleks sügavalt ekslik subjektivistlik arusaamine, sest et kausaalse seose objektiivne iseloom ei saa muutuda olenevalt inimese kujutlustest.⁴⁵ Tegelikult oleks see varjatud loobumine ebakohaseks osutunud teesist ja objektiivselt juhusliku seose aktsepteerimine kuriteo objektiivse külje tunnusena.

Nagu tähendatud, on paratamatute seoste tees kui kriteerium mitte ainult liiga avar, vaid ta on ühtlasi ka kitsas. Nn. keerukad juhud võivad esineda ja esinevad ka siis, kui teo ja tagajärje vahel on paratamatu seos, näiteks surma saabumine mitte tapmise eesmärgil terariistaga tekitatud haavast, vaid terariista küljes olnud mürgist, millest tegija ei olnud teadlik. On mõisteta, et sellistel juhtudel objektiivselt juhuslike seoste väljalülitamise kriteerium ei ole kasutatav.

4. Peab arvama, et vaadeldava kriteeriumi piiratud vastavus kehtivale õigusele ajendas A. A. Piontkovskit esitama paratamatuse iseloomustamiseks täiendavat kriteeriumi tagajärje tekkimise reaalse võimaluse näol. Paratamatust tulevat vaadelda tema arengus, saamisprotsessis. Paratamatud tagajärjed, enne kui nad saavad tegelikkuseks, esinevat reaalselt võimalikena. «Saabunud resultaat,» kirjutab A. A. Piontkovski, «on sooritatud teo paratamatu tagajärg siis, kui juba teo sooritamise konkreetsetes tingimustes oli reaalne võimalus tagajärje tekkimiseks, kui selle tekkimine oli seaduspärane . . .», ja teo tagajärg on juhuslik, «kui teo sooritamise konkreetsetes tingimustes objektiivselt ei sisaldunud tagajärje reaalselt võimalust, kui tagajärg ei saanud seaduspärasusega. . .»⁴⁶ Ent tegelikult tähendas see paratamatuse kriteeriumi asendamist reaalse võimaluse kui uue ja mõnevõrra avarama kriteeriumiga.⁴⁷ Selle kriteeriumi alusel on lõpuleviidud materiaalse kuriteo objektiivse külje tunnusena käsitatavad mõningal määral ka objektiivselt juhuslikud seosed. Reaalne võimalus sisaldab mitte ainult paratamatute, vaid ka objektiivselt juhuslike nähtuste võimaluse.⁴⁸ Sellepärast teo suhtes, mille sooritamise konkreetsetes tingimustes oli reaalne võimalus tagajärje tekkimiseks, võib see tagajärg esineda ka objektiivselt juhuslikuna.⁴⁹

⁴⁵ Vt. ka B. H. Кудрявцев, К вопросу о причинной связи, lk. 41.

⁴⁶ A. A. Piontkovski, VIJuN-i õpik, 1948, lk. 304, 305; idem, Записки, lk. 84.

⁴⁷ Vt. ka Т. Л. Сергеева, Вопросы виновности и вины, lk. 77—78; O. С. Иоффе, Ответственность, lk. 228.

⁴⁸ Vt. B. H. Кудрявцев, К вопросу о причинной связи, lk. 40.

⁴⁹ Selle kriteeriumi kohaselt on kuriteo katse tunnustele vastav tegu käsitatav katsena vaid siis, kui ta loob reaalse võimaluse kuritegeliku tagajärje tekkimiseks (vt. A. A. Piontkovski, VIJuN-i õpik, 1948, lk. 395). Nõukogude kriminaalõiguse teooria ja praktika järgi võib katse esineda aga ka siis, kui juba teo algusest peale ei olnud reaalselt võimalust tagajärje tekkimiseks, näiteks kõlbmatu või mitteküllaldase vahendi puhul. Vt. selle kohta uematest töödest Н. Д. Дурманов, Стадии совершения преступления по советскому уголовному праву, Москва, 1955, lk. 18—19. Ettevalmistus on ka A. A. Piontkovski järgi vaid tingimuste loomine kuriteo toimepanemiseks (vt. VIJuN-i õpik, 1948, lk. 395).

Reaalse võimaluse kriteerium pidi ühtlasi näitama, et ka osavõtu ja kuriteo toimepanemise vahel esineb paratamatu seos. Üksikute osavõtjate teod nende kogumis loovat täideviijale reaalse võimaluse kuriteo toimepanemisele asumiseks. See reaalne võimalus muudetakse kuriteo tegelikuks toimepanemiseks vaid kuriteo täideviija teadlike tegudega. Sellega loodavatki kausaalselt paratamatu seos osavõtjate tegude ja kuriteo toimepanemise vahel.⁵⁰ Ent juba tees, et reaalne võimalus luuakse kõigi osavõtjate tegevusega nende kogumis, sisaldab mõõnduse, et üksiku osavõtja (näiteks kihutaja) tegevus ei loo veel reaalselt võimalust kuriteo täideviimisele asumiseks. Kriminaalvastutuse kui individuaalse vastutuse seisukohalt on aga oluline selgitada ning hinnata just iga üksiku osavõtja tegevust. Ja niivõrd kui üksiku osavõtja tegevus erandina loobki selle reaalse võimaluse, puudub ikkagi osavõtja tegevuse ja täideviimisele asumise vahel kausaalselt paratamatu seos; seda just seepärast, et selle võimaluse muudab tegelikkuseks täideviija oma teadliku tegevusega. Lõpuks tees, et osavõtjate tegevus oma kogumis loob reaalse võimaluse täideviimisele asumiseks, on ise sellisel üldisel kujul ebaõige. Osavõtt ei tarvitse seda alati teha: vaatamata kihutamisele ja kaasaaitamisele võib täideviimisele asumiseks veel vajalikuks osutuda ettevõtmise tegevus täideviija enda poolt. Kokku võttes: reaalse võimaluse abil ei ole põhjustatav kausaalselt paratamatu seos osavõtu ja täideviimise vahel, ta ei ole kasutatav ka kausaalse seose kui osavõtu objektiivse külje tunnuse iseseisva kriteeriumina.

Teisest küljest kutsus uus kriteerium esile etteheiteid kriminaalvastutuse liigses laiendamises. Nii märkis T. L. Sergejeva, et tagajärje tekkimise reaalne võimalus, olles küll eelduseks paratamatusele, ei olevat midagi püsivat, muutumatut: reaalselt võimalik tagajärjed võivad saada paratamatuks, võivad aga selleks ka mitte saada ning reaalne võimalus, mis on loodud ühe isiku poolt, võidakse tegelikkuseks muuta teise poolt.⁵¹ Oma hilisemates töedes loobuski A. A. Piontkovski reaalse võimaluse kriteeriumist.⁵²

Leides, et tagajärg on paratamatu siis, kui ta vastavates konkreetsetes tingimustes on süüaluse poolt tegelikult põhjustatud, arendab T. L. Sergejeva järgmise kriteeriumi kriminaalõiguslikult relevantse kausaalse seose määramiseks: tegelik põhjustamine

⁵⁰ A. A. Piontkovski, VIJuN-i õpik, 1948, lk. 410—411; idem, Записки, lk. 87—88. — Ka siinkohal vaadeldakse kausaalselt seost osavõtu objektiivse külje tunnuseks (vt. selle kohta supra lk. 128—129 ja lk. 128, viide 41 öeldut).

⁵¹ Т. Л. Сергеева, Вопросы виновности и вины, lk. 78—82.

⁵² А. А. Пионтковский, О некоторых вопросах теории советского уголовного права, «Социалистическая законность» 1950, № 11, lk. 10; idem, Вопросы общей части, lk. 42. Esimeses töös iseloomustab A. A. Piontkovski kriminaalõiguslikult olulist tagajärje lihtsalt paratamatu seaduspärase tagajärjena, teises käsitab ta inimese tegu põhjusena siis, kui see «производит такие изменения во внешнем мире, которые порождают, вызывают данное событие, когда последнее в данных конкретных условиях является необходимым последствием совершенного действия».

(s. o. paratamatu seos) esineb siis, kui isiku käitumine muudab tegelikkuseks tagajärje saabumise reaalse võimaluse, mis on loodud tema enda või teiste isikute või muude jõudude poolt, või kui ta koos teiste isikute või muude jõududega võtab aktiivselt osa sellest reaalse võimaluse muutmisest tegelikkuseks.⁵³ Selle kriteeriumi järgi on põhjusena käsitatav ainult viimane tagajärje tekkimisele eelnenud tegu (resp. viimased mitme isiku poolt üheaegselt sooritatud teod). Järjekindel olles tuleks selle kriteeriumi kohaselt eitada kausaalset seost inimese teo ja tagajärje vahel kõigil neil juhtudel, kui tagajärje tekkimise reaalse võimaluse muudab tegelikkuseks mitte inimese tegu, vaid mingi tegur, mis sekkub arengusse pärast viimase teo sooritamist ja sõltumatult sellest.

5. Mitte ainult kausaalse seose teatava objektiivse omaduse, vaid sellise omaduse vahekorra alusel kuriteo spetsiifikaga ja nimelt ühiskonnaohtlikkusega püüab leida lahendust A. N. Trainin. A. N. Trainin, nagu nägime, tunnustab, et *conditio sine qua non* on põhjuse omadus ja eitab põhjuste ekvivalentsust tagajärje suhtes. Toetudes kvalitatiivsele vahetegemisele määravate põhjuste ja põhjuste-tingimuste vahel, väidab ta, et tegu võib olla põhjuseks erinevas määras, astmes.⁵⁴ Põhjustamise, nagu kuriteo koosseisu

⁵³ Т. Л. Сергеева, Вопросы виновности и вины, lk. 90.

⁵⁴ Teatud määral sünteesi tekstis toodud A. A. Piontkovski, T. L. Sergejeva ja A. N. Trainini käsitustest kujutab endast O. S. Joffe poolt esitatud lahenduskatse (op. cit., lk. 228 jj.). Kausaalset seost, mis koos süüga ja seaduses ettenähtud juhtudel ka ilma süüta toob kaasa õigusliku vastutuse, iseloomustavat põhjustamise teatavat aste. Paratamatus ja juhus ei väljendavat põhjustamise eri astmeid. Seepärast tulevat rakendada võimaluse ja tegelikkuse kategooriaid. Põhjustamise aste olevat maksimaalne siis, kui õigusvastane tegu muudab resultaadi võimaluse tegelikkuseks. Seepärast niisugune õigusevastane tegu olevat vieldamatult käsitatav põhjusena (lk. 228). Ent O. S. Joffe ei korda T. L. Sergejevat täielikult: põhjusena käsitab ta siiski mitte viimast tegu, vaid sellist, mis tingib resultaadi individuaalse isepära (seda näiteks, et loomurd on loomurd ja ei midagi muud). Küll kordab ta sellega A. A. Piontkovskit (VIJuN-i õpik 1943, 1948 ja Записки), sest ka A. A. Piontkovski mõistab põhjusena seda nähtust, mis tingib tagajärje kvaliteedi. Teiseks võib O. S. Joffe järgi õiguslikku tähendust omava põhjusena esineda ka selline asjaolu, resp. õigusevastane tegu, mis loob vaid tagajärje võimaluse, seejuures mitte abstraktse, vaid konkreetse võimaluse (lk. 230). Võimalus olevat konkreetne, kui määrava (võimalust tegelikkuseks muutva) põhjusena esinev nähtus on antud situatsioonis korduv, ja võimalus on abstraktne, kui see nähtus antud situatsioonis ei ole korduv (lk. 231–232). Kuid ka seda täiendust ei saa tunnistada paikapidavaks. Esiteks jääb täiesti lahtiseks, kuidas mõista nähtuse korduvust ja mitte-korduvust antud situatsioonis; selgusetas selles küsimuses pole see kriteerium praktiliselt kasutatav. Teiseks ei ole õige küsimust, kas tegu löi konkreetse või abstraktse võimaluse tagajärje tekkimiseks, seada sõltuvusse sellest, kas nähtusele, mis siin ja nüüd esineb määrava põhjusena, järgneb samas situatsioonis veel teine (või kolmas?), missuguse ajavahemiku järel?) samaliigiline nähtus, sest küsimuses on ju teatava konkreetse tagajärje põhjustamine ja konkreetsete tingimuste osatähtsus selle tagajärje tekkimise suhtes. Kolmandaks on täiesti põhjendamatu O. S. Joffe arvamus, et süüks ei piisavat määrava põhjusena esineva, kuid antud situatsioonis mittekorduva nähtuse ettenägemisest, et süüks olevat nõutav antud situatsioonis korduva nähtuse ettenägemine korduvana (lk. 232).

iga elemendi astmelisus mõjustavat mitte ainult teo ühiskonna-
ohtlikkuse astel, vaid võivat tingida ka ühiskonnaohtlikkuse puu-
dumist. Nagu näiteks materiaalne kahju KrK § 109 mõttes võib
esineda nii minimaalsena, et puudub ühiskonnaohtlikkus, nii voi-
vat ka tegu esineda põhjusena mikroskoopilises osas.⁵⁵ Seepärast:
«доведение до еле уловимого уровня роли причиняющего резуль-
тат действия неизбежно ставит «под удар» соответственный со-
став.»⁵⁶ Eelnevast ilmneb, et A. N. Trainin mõtleb põhjustamise
astmelisust mitte kvalitatiivselt, vaid kvantitatiivselt. Seetõttu on
see kriteerium väga ebamäärane.⁵⁷ Mõningat praktilist tähtsust
võib ta omada niivõrd, kui põhjustamise minimaalsusega mõel-
dakse juhte, kus tegu on väga kauge põhjus-tingimus, kus teo ja
tagajärje vahel on lüliderohke kausaalahel. Kuid oma mõttelt
tahab A. N. Trainini astmelisuse kriteerium eristada kriminaal-
õiguslikult olulisi ja ebaolulisi kausaalseid seoseid selle järgi, kas
põhjustamine tingib või ei tingi ühiskonnaohtlikkuse. Kuid on üld-
tunnustatud tõsiasi, et teo ühiskonnaohtlikkuse tingib mitte ühe
tunnuse n. ö. kogus, vaid teo tunnuste kogum.⁵⁸

6. Kausaalse seose piiramise objektiivset kriteeriumi väljaspool
kausaalset seost ennast püüab leida V. N. Kudrjajtsev, kes aren-
dab edasi A. N. Trainini ülalesitatud lahenduskatset. V. N. Kudr-
jajtsev asub seisukohal, et erinevused kausaalsete seoste iseloo-
mus (paratamatud ja juhuslikud seosed jne.) ei oma määravat
tähtsust ühete tegude tunnistamisel karistatavaiks ja teiste mitte-
tunnistamisel. Seega esindab V. N. Kudrjajtsev juba vaadet, mille
kohaselt kuriteo objektiivse külje tunnusena võivad esineda mitte
ainult paratamatud, vaid ka objektiivselt juhuslikud kausaalsed
seosed. Ta seab endale ülesandeks välja töötada praktiliselt rahul-
dav objektiivne kriteerium («kausaalse seose kriteerium») krimi-
naalvastutuseks küllaldaste kausaalsete seoste eristamiseks vastu-
tuseks mitteküllaldastest.⁵⁹ V. N. Kudrjajtsev jõuab järeldusele, et
otsustavaks kriteeriumiks «для разграничения причинных связей,
влекущих и не влекущих уголовную ответственность, служит для
советского законодателя не разновидность причинной связи дея-
ния с результатом, а характер самого деяния его объективная
опасность для интересов советского социалистического общест-
ва, его собственная опасность».⁶⁰ Seejuures teo ühiskonnaohtlikku-
sel, mis täidab sellise kriteeriumi ülesannet, olevat «значение
объективного основания ответственности по советскому уголов-
ному праву».⁶¹ Ei ole muidugi õige kuriteo määravat tunnust, mis
ka V. N. Kudrjajtsevi järgi iseloomustab kogu tegu ja mida ta

⁵⁵ А. Н. Трайнин, Состав преступления, lk. 114—117.

⁵⁶ Ibid., lk. 118.

⁵⁷ Вt. М. Д. Шаргородский, Некоторые вопросы причинной связи, lk. 44.

⁵⁸ Seda märgib kriitiliselt ka М. Д. Шаргородский, ibid.

⁵⁹ В. Н. Кудрявцев, Автореферат, lk. 5, 6, 9, 10.

⁶⁰ Ibid., lk. 12.

⁶¹ Ibid., lk. 13.

käsitab kriminaalvastutuse objektiivse alusena, redutseerida kausaalse seose kui kuriteo ühe tunnuse kriteeriumiks. Samal ajal väide, et eristades kausaalseid seoseid juhindub seaduseandja mitte erinevustest kausaalsete seoste iseloomus, vaid teo enda iseloomust, nimelt ühiskonnaohtlikkusest, tähendab seda, et V. N. Kudrjajtsev oma töös tegelikult ei järgigi ülesannet leida praktiliselt sobivat kausaalsete seoste kriteeriumi. Tegelikult näitab ta, et kriminaalvastutuse õigete piiride määramiseks pole tarviski ette piirata kausaalset seost kui kuriteo tunnust nende või teiste liikidega, resp. tagajärje või põhjuse objektiivsete tunnustega, sest kuriteo olulised omadused, autori järgi küll ainult ühiskonnaohtlikkus, määravad ise kuriteo õiged piirid ja tagavad sellega kriminaalvastutuse põhjendatud ulatuse.⁶² See töös objektiivselt väljenduv mõte on printsiibis õige. Seepärast pole ka vajadust mingisuguste eriliste kriminaalõiguslike kausaalsuse kriteeriumide kujundamiseks. Ühtlasi on selge, et ainult ühiskonnaohtlikkuse kui kuriteo ühe olulise omaduse läbi ei saa täielikult toimuda kuriteo objektiivsesse külge kuuluvate, resp. mittekuuluvate kausaalsete seoste eristumine. Seetõttu ei oleks ka tulemused alati rahuldavad. Näiteks juhul, kui kivi küljes, millega teist inimest löödi, oli lööja teadmata teetanuse pisikuid, mis haavandisse sattudes põhjustasid surma, tuleb tunnistada löögi ühiskonnaohtlikkust, järelikult ka konkreetse kausaalse seose kuuluvust objektiivse külje tunnuste hulka. Omeli poleks selline tulemus alati põhjendatud.

7. Lõpuks veel nn. keerukate ehk raskesti tuvastatavate kausaalsete seoste iseloomust. Ei ole õige rääkida keerukaist ehk raskesti tuvastatavatest kausaalsetest seostest. Üldreeglina pole neil juhtudel kausaalse seose iseloomus mitte midagi keerukat ega tuvastamisel mingeid raskusi. Tegelikult peitub nende juhtude keerukus kausaalse seose ja selle ettenägemise vahekorras, avaldades tavaliselt selles, et tegija näeb küll ette tagajärje põhjustamise võimaluse, kuid tema kujutus kausaalse seose arengust erineb selle tegelikust arengust.

III

1. Vaateist, mis *a principio* eitavad kausaalse seose kui kuriteo ühe faktilise tunnuse ette piiramist, on kõige tuntum ja levi-

⁶² Kõrvuti kausaalsete seoste kriteeriumi piiritlemisega seadusandluses peab V. M. Kudrjajtsev vajalikuks anda veel praktikas rakendatav kriteerium (lk. 14–15). Seadusandluse ja praktika printsiipide ühtsus tingivat ka vaadeldavate kriteeriumide ühtsuse. Praktikas olevat kriteeriumiks konkreetse teo ühiskonnaohtlikkus (lk. 15). Ent V. N. Kudrjajtsevi käsituses asendub see kriteerium teo ühiskonnaohtlikkuse ühe tunnusega: konkreetse teo ühiskonnaohtlikkus on V. N. Kudrjajtsevi käsituses «объективная опасность деяния . в момент его совершения для того охраняемого законом объекта, который фактически пострадал в результате деяния», teisiti öeldes, ohtlikkus «в отношении фактически наступивших последствий» (lk. 15). Esiteks: see ei ole mitte midagi muud kui tagajärje reaalse võimaluse kui kausaalsuse kriteeriumi üks variante. Teiseks: teo ohtlikkus tagajärje tekkimise suhtes on üks tunnuseid, mis alles koos teistega tingib teo ühiskonnaohtlikkuse.

num see, mille järgi süü määravad, kas ja missuguses ulatuses on isik vastutav tema poolt objektiivses tegelikkuses põhjustatud tagajärgede eest: tahtluse korral on isik vastutav nende tagajärgede eest, millede põhjustamist ta ette nägi, ettevaatamatuse korral — tagajärgede eest, millede põhjustamist ta võis ette näha.

Kuid ka see seisukoht, nagu hiljem näidatud,⁶³ ei võimalda alati rahuldavaid lahendusi. Samuti märgitakse selle vaate vastuvõetamatust tsiviilõiguse seisukohalt, viidates nn. objektiivsele vastutusele tsiviilõiguses,⁶⁴ millele see vaade muidugi ei sea ega saagi seada mingeid piire.⁶⁵

Ometi väljendab ka see seisukoht õigeid mõtteid: esiteks, lahendust ei tule otsida kausaalse seose ette piiramisest temale omaste nende või teiste objektiivsete tunnuste abil, ja teiseks, põhjustamise ettenägemine ja ettenägemise võimalus omavad kaheldamatult olulist tähtsust kuriteo ja kriminaalvastutuse piiride määramisel, sest nad on eelduseks objektiivsete seoste ärakasutamise võimalusele.

Selles suunas tuleb jätkata kausaalse seose kui kuriteo tunnuse probleemi uurimist. Tuleb toonitada, et seejuures ei ole ega saa olla ülesandeks kausaalse seose või selle objektiivsete omaduste mingi kriminaalõiguslik piiritlemine või selle seose esinemise eriliste kriminaalõiguslike kriteeriumide leidmine. Ülesandeks on küsimuse selgitamine, missugustes oma vormides ja missuguses ulatuses võib kausaalne seos kui välise akti ja kahjuliku (kuritegeliku) tagajärje vaheline objektiivne seos esineda kuriteo tunnusena. Ka siin tuleb juhinduda nõudest, et üksikut nähtust on võimalik mõista ainult siis, kui seda vaadelda seoses ümbritsevate nähtustega. Siin tähendab see nõue seda, et kausaalset seost on tarvis vaadelda seoses kuriteo muude tunnustega, mis omakorda eeldab ka kuriteo põhielementide ja eriomaduste käsitlemist nendevahelistes seostes. Järgnevalt esitatav käsitlus kujutab endast sellesuunalist lahenduskatset.

Kuriteo tunnusena kuulub kausaalne seos, nagu on näidatud eespool, kuriteo objektiivsesse külge. Väljaspool seda ei ole kausaalset seost kuriteo siinvaadeldava tunnusena. Ent tema esinemine kuriteo objektiivse külje tunnusena on omakorda sõltuv sellest, kas esinevad ka teised kuriteo objektiivse külje olulised

⁶³ Vt. infra, lk. 143—144 ja lk. 143, viide 89.

⁶⁴ Nii märgib näit. A. A. Пионтковский, Записки, lk. 74: «Если криминалисты выход из затруднительного положения находят в ограничении пределов ответственности путем требования установления субъективной виновности лица, то цивилисты часто оказываются лишёнными этой возможности, ибо в области гражданского права в целом ряде случаев ответственность за причинение наступает и без наличия вины.»

Nõukogude kriminaalõiguse seisukohalt ei puuduta vaadeldavat seisukohta etteheide, et kahjuliku tagajärje kui kvalifitseeriva või ka vastutust raskendava asjaolu puhul võib ta viia vastutuse lubamatule laienemisele, sest nõukogude kriminaalõiguses ei tunne süüst mittehõlmatud tagajärgi ei kvalifitseeriva ega ka vastutust raskendava asjaoluna.

⁶⁵ Vt. selle kohta infra, lk. 147

tunnused, eriti aga need, mis väljenduvad suhetes kuriteo teiste elementide ja omadustega. Siit tuleneb ülesanne vaadelda kuriteo objektiivset külge neis temale olulistes suhetes.

Kuriteo objektiivne külg on teo objektiivne külg, sest kuritegu nõukogude kriminaalõiguse järgi on kõigepealt teatavaid tunnuseid omav inimese tegu. Seepärast pole kuriteo objektiivne külg mõistetav ilma vastuseta küsimusele, mida kujutab endast tegu kuriteo substraadina nõukogude kriminaalõiguse järgi. Sellest ilmneb ühtlasi, et küsimus, mis laadi kausaalsed seosed ja missuguses ulatuses võivad esineda kuriteo siinvaadeldava tunnusena, on kõigepealt kuriteo kui teo küsimusi.

2. Teo kui kuriteo substraadi uurimise ja piiritlemise aluseks on marksistlik õpetus inimese tegude kvalitatiivsetest erisustest ja kriminaalvastutuse kui süülise vastutuse eeldustest ning nõukogude kriminaalõiguse sätted, mis väljendavad selle õpetuse vastavaid teese.

Marksism-leninism õpetab, et kõik nähtused, ka inimese teadvus ja teod, on kausaalselt tingitud. Ometi erineb inimese kui teadvusega olendi tegevus kvalitatiivselt elutu looduse protsessidest ja muude elusolendite tegevusest: teadvuse tõttu on inimene võimeline tunnetama välismaailma ja teda ennast valitsevaid objektiivseid seaduspärasusi ning õigesti neist juhindudes muutma objektiivset tegelikkust, teostama selles oma eesmärgi.⁶⁶

Õpetusega inimese tegevuse spetsiifikast annab marksism-leninism ühtlasi lahenduse inimese tahtevabaduse probleemile, mis on süülise vastutuse seletamise ja põhistamise aluseid nõukogude kriminaalõiguse järgi. Et inimese teadvus ja tahe on kausaalselt tingitud, siis vabadus «ei seisa mitte kujuteldavas sõltumatuses loodusseadustest, vaid nende seaduste tunnetamises ja sellele teadmusele rajatud võimaluses plaanikindlalt sundida loodusseadusi tegutsema teatavate eesmärkide huvides. Tahtevabadus ei tähenda seega midagi muud kui võimet asjatundlikult otsuseid teha».⁶⁷ Vastavalt sellele seisneb vabadus «looduse paratamatuste (Naturnotwendigkeiten) tunnetamisele rajatud valitsemises meie endi ja välislooduse üle...» Seega inimese tegude kausaalne determineeritus «ei hävita sugugi ei inimese mõistust ja südame-tunnistust ega tema tegevuse hindamist».⁶⁸

Võime ja võimalus valitsemiseks oma tegude üle ei ole mingid absoluutsed suurused; kriteeriumid nende täpsemaks piiritlemiseks annab kehtiv õigus.

Nõukogude kriminaalõiguses sisaldab kuriteo spetsiifiliste tun-

⁶⁶ Vt. К. Маркс, Капитал, I, lk. 159—161; В. И. Ленин, Философские тетради, 1947, lk. 161—164, 184—185, 189—190.

⁶⁷ Fr. Engels, Anti-Dühring, lk. 101.

⁶⁸ V. I. Lenin, Teosed, kd. I, lk. 138.

Inimese eesmärgipärase tegutsemise kui vaba tegutsemise marksistlik-leninliku käsituse kohta vt. М. Д. Дурманов, Общие основания учения о причинной связи, lk. 46 jj.

nuste aluseks oleva teo olulised tunnused ja vormid. Kuritegu kui tegu on füüsilise, kriminaalõiguslikult vastutusvõimelise isiku tegu; konkretiseerides jooni, mis iseloomustavad asjatundlikuks otsustuseks võimelist inimest, sätib nõukogude kriminaalseadus kriminaalõiguslikult vastutusvõimelise isiku üldtunnused. Edasi kujutab endast kuriteo substraadina esinev tegu mitte ainult välist akti ja ka mitte ainult teatavaid psüühilisi protsesse, vaid objektiivse ja subjektiivse külje ühtsus.⁶⁹ Ta on esiteks eranditult alati väline akt, sest see on ainus vorm, milles inimene saab end ühiskondlikult kasulikult või kahjulikult väljendada,⁷⁰ mõtteil, mis ei ole objektiviseerunud, mida ei ole väljendatud ei välises käitumisaktis ega sõnas, ei ole ühiskondlikku toimet.⁷¹ Teiseks seetõttu, et nõukogude kriminaalõigus tunnustab ainult süülist ja mitte nn. objektiivset vastutust, on teole kui kuriteo substraadile oluline subjektiivne külg, s. t. teatud psüühilised nähtused, mis väljendavad välise akti seost subjekti teadvusega. Subjektiivse küljeta oleks väline akt võrdne loodusprotsessidega.⁷²

Teole on seega oluline objektiivse ja subjektiivse külje ühtsus. Ent teatavatel põhjustel, millede analüüsimine pole siinkohal ei võimalik ega vajalik, esineb see ühtsus nõukogude kriminaalõiguse järgi mitte alles ja ainult siis, kui subjekt oli teadlik oma välise akti olulistest tunnustest, sealhulgas ka kausaalsetest seostest (nägi neid ette), vaid ka siis ja niivõrd, kui ta omas selleks reaalselt võimalust (võis ette näha). Seega teoks kui objektiivse ja subjektiivse külje ühtsuseks ja sellega valitsemise võimaluseks oma käitumise ja selle tagajärgede üle on nõukogude kriminaalõiguse mõttes küllaldane, kuid ühtlasi nõutav välise akti ja selle objektiivsete tunnuste ettenägemise (teadmise) reaalne võimalus. Sel juhul puudub, võiks öelda, otsene võimalus valitsemiseks oma käitumisakti üle, esineb aga kaudne võimalus selleks, võimalus väiksemas astmes, kuid siiski võimalus. Peale kriminaalõiguslikult vastutusvõimelise inimese subjektina eeldab tegu kui objektiivse ja subjektiivse külje ühtsus ka vääramatu jõu ja füüsilise sunni puudumist, sest viimastega esilekutsutud väline akt ei ole üldse mingis sõltuvuses subjekti teadvusest.⁷³

⁶⁹ Vt. näit. VIJuN-i õpik, 1952, lk. 168.

⁷⁰ V. I. Lenin, Teosed, kd. 1, lk. 367.

⁷¹ Vt. H. Д. Дурманов, Понятие преступления, Москва, 1948, lk. 51; J. Lekschas, Die Schuld als subjektive Seite der verbrecherischen Handlung, Berlin 1955, lk. 5.

⁷² Vt. J. Lekschas, ibid.

⁷³ Tekstis toodud käsitus teost kuriteo substraadina erineb seni nõukogude kriminaalõiguslikus kirjanduses esitatust. Viimases rõhutatakse küll kuriteo kui inimese teo objektiivse ja subjektiivse külje ühtsus, nii näiteks VIJuN-i õpiku väljaannetes, kuid selleks ühtsuseks peetakse küllaldaseks vääramatu jõu ja füüsilise sunni puudumist. Sellest aga ei piisa ühtsuseks. Vaadeldava käsituse kohaselt võib teo toimepanijaks olla kriminaalõiguslikult vastutusvõimetu isik ja välise akti ning selle objektiivsete omaduste ja seoste suhtes ei ole nõutav isegi ettenägemise (teadmise) võimalus. Objektiivse ja subjektiivse külje ühtsuseks on selle käsituse kohaselt oluline ja küllaldane, et väline

Eespoolvaadeldavad tunnused tingivad kuriteo kui teo.

3. Et välise akti ja kahjuliku tagajärje vahel esinev kausaalne seos oleks arvestatav kuriteo tunnusena, peab väline akt moodustama teatava kuriteo objektiivse külje. Selleks on muidugi nõutav, et see akt omaks teatava kuriteo objektiivse külje seaduses ettenähtud faktilisi tunnuseid.⁷⁴ Kuid see pole veel küllaldane. Peale selle on nõutav, et ta esineks kõigis teo objektiivset külge iseloomustavates seostes (s. t. et ta oleks sooritatud vastutusvõimelise isiku poolt sõltumatult vääramatust jõust ja füüsilisest sunnist ning nii, et toimepanija oleks näinud või võinud ette näha kõiki tema olulisi tunnuseid) ja et ta oleks ühiskonnaohtliku ja süülise teo objektiivne külj.

Kui puudub ükski neist kuriteo objektiivsele küljele olulistest seostest kuriteo teiste elementide ja omadustega, siis väline akt, mis omab teatava kuriteo objektiivse külje kriminaalseaduses ette-

akt (ning selle kaudu ka tagajärjed objektiivses tegelikkuses) oleksid põhjustatud tahteaktist, kusjuures on aga ükskõik, mis oli tahte sisuks. Niisugune arusaamine ühtsusest võimaldab arvata teo tagajärgedeks kõiki välise aktiga esilekutsutud tagajärgi, arvestamata seda, kas tegija nende põhjustamist nägi või ei näinud ette, võis või ei võinud ette näha. See käsitus teost kui kuriteo substraadist tahab ühelt poolt veenda, et iga kuritegu on teadlik eesmärgipärane tegu, mis aga ei vasta faktidele, sest väline käitumisakt ei ole alati põhjustatud tahteaktist (näit. unustamise kordadel, ka paljud automatiseerunud liigutused), ja niivõrd kui väline akt põhjustatakse tahteaktist, kuid seejuures teatava tagajärje põhjustamine selle välise akti läbi ei olnud hõlmatud ettenägemisest, niivõrd ei ole see tagajärje põhjustamine teadlik eesmärgipärane tegu. Teiselt poolt peab see teo käsitus andma aluse ühiskonnaohtlikkuse ja õigusevastasuse kui objektiivse õigusevastasuse teravaks lahushoidmiseks süüst: esimeste substraadiks on tegu vaadeldavas käsituses, süü aga kujutab endast psüühilist suhtumist ühiskonnaohtlikkusesse, objektiivselt õigusevastasusse teosse. Kuid ka kuriteo sellise konstruktsiooni seisukohalt ei ole vaadeldav käsitus teost hädavajalik. Põhiliselt samasugune on ka N. D. Durmanovi käsitus teost, kes oma töödes on osutanud erilist tähelepanu kuriteo kui teo küsimuse uurimisele. Lähtudes inimese tegevuse spetsiifiliste isepärasuste marksistlikust käsitusest, jõuab ta järeldusele, et tegu võib pidada antud isiku poolt teadlikult sooritatuks, kui tal oli võimalus otsustuse valikuks ja teostamiseks. See võimalus esinevat aga siis, kui isik on süüdiv ja kui ta käitumisakti sooritab sõltumatult vääramatust jõust ja füüsilisest sunnist (Понятие преступления, lk. 38—40). Nii hõlmab ka see teokäsitus selliste tagajärgede põhjustamise, mida isik käitumisakti sooritamise ajal ei näinud ette ega võinudki ette näha. Ent niisuguse tagajärgede põhjustamise suhtes puudub igasugune objektiivne ja subjektiivne külje ühtsus ja igasugune valitsemisvõimalus. Töös Общие основания о причинной связи seab N. D. Durmanov küsimuse, millistel juhtudel «Человек может считаться причиной наступившего поступка, о каких... последствиях можно сказать, что они принадлежат ему», ning tuleb järeldusele, et «из самой природы вещей вытекает ограничение причинного ряда предельными... сознательной деятельностью» (vt. lk. 50—51). Ent kriminaalõiguse osas väidab ta omelt vastupidist. Viidates tõsiasi järele, et ka teadlik tegu kutsub esile tagajärgi, milliseid subjekt mitte ainult ei näinud ette, vaid ei võinudki ette näha, kinnitab ta põhjendamatult: «Тем не менее эти последствия как порожденные сознательным поступком принадлежат ему» (lk. 52).

⁷⁴ Kuriteo objektiivse külje seaduses ettenähtud faktiliste tunnuste (elementide, omaduste, seoste) all on mõeldud ka välise akti seost kuriteo objektiga ja kuriteo subjekti spetsiaalsete tunnustega.

nähtud faktilisi tunnuseid, on käsitatav küll juriidilise faktina, ennekõike kriminaalprotsessiõigusliku faktina, mitte aga kuriteo objektiivse küljena⁷⁵ (näiteks hoone süütamine vaimuhaige poolt, teisele isikule kehavigastuse tekitamine, mida vigastaja ei näinud ette ega võinudki ette näha, KrK § 6-nda märkuse tingimustele vastava teo väline külg jne.). Mõistagi, et kõigil neil juhtudel ka välise akti ja kahjuliku tagajärje vaheline kausaalne seos ei kujuta endast kuriteo objektiivse külje tunnust.

Et väline akt esineks just kuriteo kui teo objektiivse küljena, omab erilist tähtsust välise akti seaduses ettenähtud faktiliste tunnuste, materiaalsete kuritegude ja osavõtu korral sealhulgas ka kausaalse seose ettenägemise võimalus (resp. ettenägemine, millest hiljem).

Kausaalne seos avaldub erisugustes vormides ning sageli väga üksikasjaderohke protsessina. Seadus ise — peale mõningate erandjuhtude — ei iseloomusta kausaalset seost kuriteo tunnusena. Seepärast tekib küsimus, missuguste kausaalse seose vormide ja üksikasjade suhtes peab esinema ettenägemise võimalus, selleks et konkreetset juhul see seos oleks arvatav vastava kuriteo kui teo objektiivse külje tunnuste hulka. Selle küsimuse lahendamisel tuleb juhinduda just ettenägemise võimalusest endast,⁷⁶ sest, nagu näidatud, teoks kuriteo substraadina on peale muu nõutav vähemalt reaalne võimalus välise akti ja selle objektiivsete tunnuste ettenägemiseks; see on küllaldaseks ja ühtlasi minimaalseks tingimuseks objektiivsete seoste ärakasutamise ja sellega välise akti üle valitsemise võimalusele.⁷⁷

4. Ettenägemise võimaluse alusel on lahendatav kõigepealt küsimus, kas objektiivselt juhuslik kausaalne seos välise akti ja kahjuliku tagajärje vahel võib esineda teo objektiivse külje tunnusena. Objektiivselt juhuslike seoste väljalülitamine objektiivse külje võimalike tunnuste hulgast oleks vajalik ja põhjendatud siis, kui teo objektiivselt juhuslikud tagajärjed, nagu seda väljalülitamise pooldajad varem väitsid, tõepoolest poleks üldse ettenähtavad. Kuid see pole nii. Inimene võib ette näha mitte ainult oma teo paratamatuid tagajärgi, vaid ka objektiivselt juhuslike tagajärgede võimalust, seetõttu võib ta ära kasutada mitte ainult paratamatuid, vaid ka objektiivselt juhuslikke seoseid

⁷⁵ Kui praktikas ja teoorias välisest käitumisaktist, mis omab teatava kuriteo objektiivse külje seaduses ettenähtud faktilisi tunnuseid, kõneldakse kui kuriteo objektiivsest küljest, siis toimub see tingimuslikult, eeldades, et ta selleks osutub või et ta omab kõiki kuriteo objektiivsele küljele olulisi jooni.

⁷⁶ See ei tähenda kausaalse seose kui objektiivse seose olemuse ja omaduste, samuti mitte kausaalse seose esinemise või mitteesinemise sõltuvusse seadmist subjekti kujutlustest. Ettenägemise võimaluse abil siin vaid eristatakse objektiivsest tegelikkusest need nähtused, mis konkreetset juhul võivad esineda kuriteo tunnusena. Üldreeglina juhindutakse kuriteo faktiliste tunnuste eristamisel vastava tunnuse (elementide, omaduste, seoste) tähendusest ühiskonnaohtlikkuse seisukohalt. See kriteerium pole aga alati piisav (vt. supra, lk. 133—134).

⁷⁷ Vt. supra, lk. 136, 137.

ja mõjutada oma ümbrust mitte ainult määravate põhjuste, vaid ka põhjuste-tingimuste asetamise teel. Kui neil juhtudel, kus isikul konkreetsetes tingimustes oli tegelik võimalus ette näha oma teo objektiivselt juhusliku tagajärje saabumise võimalust, esinevad ka kõik teised teatavale kuriteole olulised tunnused, siis on kõigiti põhjendatud objektiivselt juhusliku kausaalse seose arvestamine objektiivse külje tunnusena ja on põhjendatud ka kriminaalvastutus objektiivselt juhusliku tagajärje põhjustamise eest.⁷⁸ Järelkult ka objektiivselt juhuslik kausaalne seos võib esineda kuriteo objektiivse külje tunnusena.

5. Kausaalne seos kahe nähtuse vahel avaldub üksikasjade-rohké ja sageli paljudest lülidest koosneva kausaalse ahelana. Missugusel määral peavad need üksikasjad olema ettenähtavad, selleks et kausaalne seos oleks konkreetsetel juhtudel arvestatav kuriteo kui teo objektiivse külje faktilise tunnusena? Ka selle küsimuse lahendamisel tuleb juhinduda ettenägemise võimalusest. Kausaalse seose ettenägemise võimalus on objektiivses tegelikkuses esinenud kausaalse ahela ettenägemise võimalus. See võimalus peab põhinema tegelikkuse faktidel, n. ö. juurduma neis. Selle kriteeriumiks aga, missuguste üksikasjadeni peab olema võimalus ette näha kausaalse seose arengut, on võimaliku ettenägemise sisu praktiline tähendus. Seepärast ettenägemise võimalus võib, kuid ei tarvitse esineda kausaalse seose arengu detailide suhtes, nõutav aga on, et see võimalus esineks kausaalse seose arengu põhiliste lülid ja momentide suhtes. Nendena võivad esineda nii paratamatud kui ka objektiivselt juhuslikud seosed, nii määravad põhjused kui ka põhjused-tingimused. Võimaliku ettenägemise vähem-konkreetse sisu küllaldaseks tunnistamine viiks valitsemisvõimaluse ahenemisele ja lõpptulemuses süülise vastutuse asendumisele nn. objektiivse vastutusega. Kui näiteks laskeharjutusel lõhkeb püssitoru ja läheduses viibiv isik saab killust vigastada, siis ei ole nõutav, et laskja oleks võinud ette näha, kui paljudeks kildudeks puruneb püssitoru, missugune kild ja missuguseid kudesid purustades tabab lähedalseisjat jmt. Nõutav on, et laskja oleks võinud teadlik olla sellistest faktidest, nagu relva või padrundi defekt, mis kaastingis lõhkemise, teise inimese läheduses viibimine jmt.⁷⁹

Ülaltoodud seisukoht on leidnud väljenduse ka NSV Liidu Ülemkohtu praktikas, nii näiteks KrKK 13. juuli 1949. a. määruses Botsvadze asjas.⁸⁰ Botsvadze oli süüdi mõistetud ettevaatamatus tapmises seepärast, et ta «. . . nähes, et kannatanu Grigolia istub tema hobusele ja hakkab sellega ära sõitma, püüdis Grigolia kinni

⁷⁸ Samale järeldusele jõuavad В. Н. Кудрявцев, К вопросу о причинной связи в уголовном праве, «Советское государство и право», 1950, nr. 1, lk. 40 jj.; J. Renneberg, op. cit., lk. 51.

⁷⁹ Selgitades konkreetset juhtul ettenägemise võimalust, tuleb peale väliste objektiivsete asjaolude selgitada ja arvestada ka antud isiku teadmisi, kogemusi ja vilumusi vastaval alal, toodud näite puhul relva käsitlemise alal (vt. näiteks VIJuN-i õpik, 1952, lk. 237).

⁸⁰ «Судебная практика Верховного суда СССР», 1949, № 11, lk. 42.

ja lõi. Grigolia kokkus ära ja pistis jooksma. Hüpates üle tara, Grigolia murdis endal jala ja suri seejärel veremürgitusse». NSV Liidu Ülemkohtu KrKK, tühistades otsuse, märgib: «Kuna Botsvadze ei võinud ette näha, et Grigolia, tulnud maha hobuselt, ära jookseb ja endal jala murrab, saab veremürgituse, millesse ta sureb,⁸¹ siis Botsvadze teod ei sisalda endas kuriteo koosseisu.»⁸² Toome veel ühe näite NSV Liidu Ülemkohtu praktikast. Makešin mõisteti süüdi raske, elukardetava kehavigastuse tekitamises (VNFSV KrK § 142 lg. 1) NSV Liidu Ülemkohtu KrKK, tühistades otsuse, leidis, et Makešinil, kes väikese ja kerge kohvriga tõukas endast eemale kallalekippuva jooanud Ivanovi, ei olnud kehavigastuse tekitamise tahtlust. Eitades Makešini tegudes ka ettevaatamatust, märgib KrKK: «Lähtudes asjaoludest, Kolleegium leiab, et Makešin ei võinud eeldada, et Ivanov väikesest tõukest, kaotades tasakaalu, kukub kõnniteele ja purustab pea. Järelikult Makešin ei võinud ega pidanud ette nägema oma tegude nisugust tagajärge, mis saabus.»⁸³ Neist määrustest nähtub, et NSV Liidu Ülemkohtu KrKK peab vajalikuks mitte kausaalse seose detailide, vaid põhiliste lülide ja asjaolude ettenägemise võimalust. Seejuures KrKK, seades küsimuse tagajärje põhjustamise ettenägemise võimaluse kohta, lähub just objektiivses tegelikkuses toimunud kausaalse seose arengu analüüsist, eristades selles need momendid, mille suhtes on nõutav ettenägemise võimalus.⁸⁴

Eespoolestatud printsiipide kohaselt on lahendatavad ka teised nn. keerukad juhud, niivõrd kui neis puudub kausaalse seose arengu tegelik ettenägemine. Nii näiteks ka *aberratio ictus* juhul: A, kes tülitsetes oma vennaga, viskas viimase suunas kiviga, tabas aga hemofiiliat põdevat möödujat, kes, olgugi et haav oli haavana tähtsusetu, suri verekaotusesse.⁸⁵ Siin esineb küll kausaalne seos

⁸¹ Minu sõrendus. — H. K.

⁸² Rahvakohus, kes mõistis Botsvadze süüdi ettevaatamatus tapmises ja kelle otsuse NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegium tühistas, arvestas nähtavasti ka tagajärje teatavat ettenägemise võimalust: Botsvadze oleks võinud ette näha, et Grigolia tema käitumise tagajärjel võib hobuselt kukkuda ja kukkudes surma saada. Kuid võimaliku ettenägemise selline sisu oleks vaid oletus, objektiivses tegelikkuses taolist kausaalse seose arengut ei esinenud.

⁸³ «Судебная практика Верховного суда СССР», 1955, № 4, lk. 9—10.

⁸⁴ Makešini asjas on ühtlasi oluline, et KrKK ei eita kausaalse seose esinemist, olgugi et antud juhul tagajärg, elule ohtlik pea purustamine, on välise akti, väikese tõuke suhtes objektiivselt juhuslik tagajärg (paratamatu seos esineb Ivanovi enda jooanud olekust tingitud kõnniteele kukkumise ja tagajärje vahel).

⁸⁵ Näide on võetud M. Д. Шаргородский, Некоторые вопросы причинной связи, lk. 44. M. D. Sargorodski leiab, et antud juhul, kui kriminaalõiguslikult olulisi kausaalseid seoseid mitte piirata paratamatute seostega, tuleks tunnistada ettevaatamatut tapmist. Selline järeldus oleks õige ainult siis, kui mitte pida vajalikuks objektiivses tegelikkuses asetleidnud kausaalse arengu põhiliste tingimuste ja lülide ettenägemise võimalust. Peale selle: M. D. Sargorodski näib asuvat seisukohal, et antud näites esineb haava

kiviga viskamise ja surma vahel, kuid puudub lõpuleviidud tapmise objektiivne külg, muidugi eeldusel, et A antud konkreetsetes tingimustes (mööduja asukoht viske hetkel, A teadmatus sellest, et mööduja põeb hemofiiliat jne. jne.) ei võinud ette näha kausaalse ahela kõiki põhilisi lülisid ja tingimusi.

Olgu märgitud, et ettenägemise võimaluse puudumise korral puudub neil juhtudel tegelikult mitte ainult ettevaatamatuse (kuritegeliku hooletuse või kuritegeliku kergemeelsuse) üks eeldusi, vaid juba tegu kui objektiivse ja subjektiivse külje ühtsus ja ühes sellega ka kuriteo objektiivne külg.⁸⁶

6. Mõningad erisused on käsitletava küsimuse lahendamisel tegeliku ettenägemise korral.

Tegelik ettenägemine on tahtliku kuriteo kui teo subjektiivse külje obligatoorseid elemente. Et väline akt, mis omab teatava kuriteo seaduses ettenähtud faktilisi tunnuseid, oleks käsitletav tahtliku kuriteo objektiivse küljena, on peale muu nõutav, et tegija olnuks teadlik kõigist neist faktilistest tunnustest, materiaalsete kuritegude ja osavõtu korral sealhulgas ka kausaalsest seosest (oleks neid ette näinud).⁸⁷

Ka objektiivses tegelikkuses kulgenud kausaalse ahela tegelik ettenägemine võib, kuid ei tarvitse olla detailne.⁸⁸ Teo ja selle tagajärgede üle valitsemise seisukohalt on küllalt ka kausaalse ahela põhiliste osade ettenägemisest. Need on praktikas kõige sagedamini esinevad ja raskusi mittevalmistavad juhud.

Tagajärje tekkimisele viinud kausaalne ahel võib olla tegija poolt ette nähtud ka üsna üldiselt, ebakonkreetset ja ebatäielikult, selliselt, et peale tegeliku tagajärje ja selle kujutluse (teise inimese surm, vara hävinemine jne.) langevad ühte veel ainult kausaalse ahela tegelik ja kujutletud algus, s. t. teatava tingimuse asetamine või teatava vahendi rakendamise algus, teinekord aga erinevustega selleski. Täpselt võetuna asendub neil juh-

tekitamise ja surma vahel objektiivselt juhuslik seos (määravaks põhjuseks on hemofiilia põdemine), mida tuleb tunnistada õigeaks. Järelikult ei saaks paratamatu seose teooria esindajate seisukohalt taolistel juhtudel kunagi esineda lõpuleviidud ega üldse ettevaatamatut kuritegu, sest objektiivselt juhuslikud seosed ei ole ju selle käsituse järgi arvestatavad kuriteo objektiivse külje tunnusenäht. Arvatavasti niisuguse tulemuse vältimiseks väidavadki teised selle teooria esindajad, et taolistel juhtudel esinevat teo ja tagajärje vahel paratamatu seos.

⁸⁶ Tekstis esitatud seisukoha puuduseks võidakse arvata seda, et ta viib teo ja süü identifitseerimisele. See etteheide poleks paikapidav: 1) faktiliste tunnuste ettenägemise võimalusest ei piisa veel ettevaatamatuks süüks, resp. ettenägemisest — tahtlikuks süüks ja 2) üks ja sama nähtus esineb ja on vaadeldav mitmesugustes seostes.

⁸⁷ Niivõrd kui ettenägemise puudumise korral esines ettenägemise võimalus, säilib tegu. Kriminaalõiguslikku tähtsust omab see siis, kui kuriteo moodustab ka neidsamu tunnuseid omava välise akti ettevaatamatu sooritamine.

⁸⁸ Siinkohal pole enam põhjust peatuda objektiivselt juhuslike kausaalsete seoste küsimusel: niivõrd kui nende võimalust tegelikult ette nähakse, kuuluvad nad kuriteo objektiivse külje tunnuste hulka.

tudel tegelikkuses toimuva kausaalse seose arengu konkreetne ettenägemine mõttega kujutletud tagajärje põhjustamisest sooritava välise akti läbi. Need ongi raskusi tekitavad nn. «komplitseeritud kausaalse seose» juhud. Nad on iseloomult kahesugused.

Esiteks juhud, mis moodustavad siia kuuluvaist valdava enamiku ja mis seisnevad selles, et mõttega põhjustamisest seondub konkreetne kujutlus põhjustamise viisist, mis aga ei peegelda objektiivses tegelikkuses toimuvat arengut, vaid erineb sellest (näiteks mõttega surma põhjustamisest tulistamisega seondub kujutlus sellest, et kuul tabab teist inimest, tekitab purustusi organismis ja kutsub esile surma, tegelikult aga tekitab tulistamine elule mitteohtliku haavandi ja surm saabub teel haiglasse autoavarii läbi). Teiseks praktiliselt vähe huvi pakkuvad harvad erandjuhud, kus mõte põhjustamisest on seotud fantaasia kujutlustega, objektiivses konkreetses olukorras mittejuurduvate oletuste ja lootustega, mis aga mõningal määral osutuvad ühtelangevaiks objektiivse kausaalse arengu nende või teiste momentidega (näiteks üks isik mõjutab teist osa võtma ekspeditsioonist, lootes, et teine ekspeditsioonil hakkub, mis juhtubki).

7. Esimestele on niisiis iseloomulik erinevus tegeliku ja kujutletud kausaalse seose arengu vahel. Seetõttu tekibki küsimus, kas tegija vastutus saabunud tagajärje eest on põhjendatud, ja kui ei ole, kas ja mille eest ta siis võib olla vastutav. See on aga kõigepealt küsimus välise akti ja kuritegeliku tagajärje vahel esinenud kausaalse seose kuuluvusest, resp. mittekuuluvusest vastava kuriteo objektiivse külje tunnuste hulka. Kausaalse seose ette piiramine nende või teiste objektiivsete tunnuste abil ei ole, nagu on näidatud eespool, kohane lahendusmeetod. Küsimuse lahendamisel süü pinnalt kasutatakse kriteeriumina eksitust kausaalses seoses. Sellise eksituse eitamine tähendab kausaalse seose arvestamist objektiivse külje tunnuseks ja ühtlasi vastutuse tunnustamist (eeldusel, et esinevad ka kõik muud olulised tunnused) tahtliku lõpuleviidud kuriteo eest, eksituse ja aatamine aga — kausaalse seose mittearvestamist ja vastutuse võimalust vastava kuriteo katse eest. Et aga neil juhtudel ei puudu tegija kujutlus tagajärje põhjustamisest, siis tekib raskusi ja lahendamatusi küsimusega, kunas esineb eksitus kausaalses seoses ja millal seda ei esine. Nõukogude kriminaalõiguslikus kirjanduses käsitatakse sellena olulist erinevust kausaalse seose tegeliku ja kujutletud arengu vahel. Kuid millal on see erinevus oluline? Selle määramiseks ei ole kriteeriumi, mis väldiks lahenduste juhuslikku iseloomu ja alati tagaks nende veenvuse ja vastuvõetavuse.⁸⁹ Sel põhjusel ei

⁸⁹ VIJuN-i õpiku lk. 249 järgi on eksitus kausaalses seoses oluline siis, kui tema tegeliku ja eeldatud arengu vahel on järsk mittevastavus, mis väljub kausaalse seose arengu sellise üldise ettenägemise piiridest, milline on vajalik tahtliku tegevuse olemasoluks (vt. ka V F Kiritšenko, op. cit., lk. 64—65). See piiritleks ei anna vastust küsimusele, juba seepärast mitte, et selles olulist erinevust piiritletakse kahe tundmatuga («järsk mittevastavus» ja «üldine ette-

suuda küsimuse lahendamine süü aspektist tagada rahuldavaid tulemusi.

Küsimuse lahendamisel eelkõige teo aspektist võib tegija lõpptulemusel samuti vastutada kas tahtliku lõpuleviidud kuriteo või kuriteo katse eest. Vastutuse küsimuse lahendamine sõltub siin eelkõige sellest, kas kujutletud tagajärje põhjustamine esines teona või ei esinenud sellena. Jaataval korral kuulub välise akti ja kuritegeliku tagajärje vahel esinenud kausaalne seos objektiivse külje tunnuste hulka ja tegija võib olla vastutav tahtliku lõpuleviidud kuriteo eest, eilaval korral see kausaalne seos ei kuulu objektiivse külje tunnuste hulka ja tegija võib olla vastutav kuriteo katse eest. Vastavalt eespoolesitatud käsitusele teost kuriteo substraadina ei piisa teoks tagajärje põhjustamise eespool iseloomustatud üldisest kujutlusest, sest valitsemiseks välise akti ja selle tagajärgede üle on nõutav kausaalse seose arengu põhiliste lülide ja momentide ettenägemine või vähemalt sellise ettenägemise võimalus. Seda ettenägemise võimalust ei lülita välja ega asenda eespool iseloomustatud tegelik, kuid üldine kujutlus kausaalsest seosest.⁹⁰ Et niisuguse ettenägemise korral tagajärje põhjustamine oleks käsitatav teona, on tarvis, et esineks ühtlasi kausaalse seose arengu põhiliste lülide ja momentide ettenägemise võimalus. Kui isik omas küll eespool kirjeldatud üldist kujutlust tagajärje põhjustamisest, kuid samal ajal tal puudus võimalus ette näha kausaalse seose tegelikku arengut selle põhilistes osades, siis ei olnud tal ka mingit võimalust objektiivses tegelikkuses arenenud kausaalse seose ärakasutamiseks ega järelikult ka valitsemiseks välise akti kui antud tagajärje põhjustava akti üle.⁹¹ Kausaalne seos asub sel juhul väljaspool tegu kui objektiivse ja subjektiivse külje ühtsust ega ole ühelgi juhul arvestatav kuriteo tunnuseks.

nägemine»), kusjuures teine neist tundmatuist jääb tundmatuks seepärast, et selle piiritlemisel esineb *circulus* (tahtluseks on vajalik kausaalse seose üldine ettenägemine, üldine ettenägemine on selline ettenägemine, mis on vajalik tahtluseks). Peale selle: kui üldist ettenägemist mõista lihtsalt tegija mõttena kujutletud tagajärje põhjustamisest, siis hõlmab selline üldine ettenägemine ääretult paljusid kausaalse seose arengu kulgemise viise; kui seda kausaalse seose üldist ettenägemist kuidagi konkretiseerida, siis peab ta paratamatult sisaldama kujutluse põhjustamise teatavast viisist (põhjustamisest tulistamisega, põhjustamisest mürgiga, põhjustamisest uputamise teel jne.). Kuiq siis on see ettenägemine juba kaunis kitsas, mille piiridest väljuks peaaegu iga kujutletule mittevastav kausaalne seose areng. Niimoodi olulisest erinevusest aru saades, tuleks eitada lõpuleviidud tahtlikku tapmist ja tunnistada tapmise katset näiteks juhul, kui kurjategija heidab teise inimese uputamise eesmärgil sillalt alla, heidetul aga puruneb pea põrkest vastu silla talasid (või vastu veest väljaulatuvat kivi).

⁹⁰ Üldine ettenägemine ja ettenägemise võimalus esinevad ja peavad siin esinema ühtaegu küll ühe ja sama koosseisu tunnuse — kausaalse seose suhtes, ent nad erinevad teineteisest konkreetsuse poolest. Seepärast lülitaks siin mõeldud ettenägemise võimaluse välja kausaalse seose arengu põhilistes osades (resp. detailides) ettenägemine.

⁹¹ Seepärast ongi just kausaalse seose arengu vähemalt põhilistes osades ettenägemise võimalus teo piiride määrajaid; ainult neis piires on võimalik ettevaatamatu või tahtlik kuritegu.

Et aga vaadeldavatel juhtudel esineb ühtsus välise akti (näit. tulistamise) ja subjektiivse külje vahel ning isikul oli teglikkusele küll vähe vastav, kuid konkreetne ja objektiivselt tähenduselt ühiskonnaohtliku sisuga tahtlus (näiteks kujutlusega surma põhjustamisest tulistamise läbi), siis võib ta vastutada kuriteo katse eest.

Eespoolestatud printsiipide kohaselt on esimesse gruppi kuuluvad nn. «komplitseeritud kausaalse seose» juhud lahendatavad järgmiselt.

a) A, tahtes tappa B-d, lööb viimast maast haaratud kiviga, tekitades elule mitte kardetava haava, kuid B sureb kiviilt haavandisse sattunud teetanuspisikute poolt tekitatud kangestuskrampi.⁹² Kas A on vastutav lõpuleviidud tahtliku tapmise⁹³ või tapmiskatse eest? Kausaalse seose iseloom ja tema tuvastamine ei tekita siin mingeid probleeme. Et surm esineb siin välise käitumisakti suhtes paratamatu tagajärjena, siis tunnistavad ka need kriminalistid, kes pooldavad kausaalse seose ette piiramist, sellel ja taolistel juhtudel vajadust leida lahendust kausaalse seose ja subjektiivse külje vahekorra, nimelt eksituse alusel kausaalsuses. Sellelt seisukohalt tuleks lahendada küsimus, kas erinevus kausaalse seose tegeliku ja kujutletud arengu vahel on oluline. Vastus sellele, olgu jaatav või eitav, oleks paratamatult juhuslik ja vastusest tulenev järeldus — esimesel juhul vastutus tapmiskatse, teisel juhul vastutus lõpuleviidud tahtliku tapmise eest — võib konkreetset juhul osutada põhjendamatuks. Küsimuse lahendamisel te o aspektist tuleks selgitada, kas esines konkreetset juhul kausaalse seose tegeliku arengu põhiliste lülide ja tingimuste (antud kaasuses kuulub nendesse kõigepealt fakt, et kivi küljes olid teetanuspisikud) ettenägemise tegelik võimalus. Selle küsimuse lahendamisel tuleb selgitada ja arvestada neid väliseid konkreetseid tingimusi, milles isik tegutses, ning tema isiklike teadmisi, kogemusi jne. Kui tegijal puudus eespoolnimetatud ettenägemise võimalus, siis puudub teetanuse läbi surma põhjustav tegu ning sellega ühtlasi ka lõpuleviidud tapmise objektiivne külg. Küll on isik sel juhul vastutav tapmiskatse eest, sest tema teadvuse ja kiviga viskamise läbi haava tekitamise vahel on ühtsus ja tema tahtlusel on tegelikule kausaalse seose arengule küll täielikult mitte vastav, kuid konkreetne ja objektiivselt tähenduselt ühiskonnaohtlik sisu (iseendast õiged kujutlused teise inimese surma põhjustavatest nähtustevahelistest seostest). Ainult vastupidisel juhul, s. o. ettenägemise võimaluse korral esineks surma põhjustamine teetanuse läbi teo ning sellega ühtlasi lõpuleviidud tahtliku tapmise objektiivse küljena.

b) A, tahtes B-d tappa, tulistab viimast, kuid kuul läheb mööda

⁹² Variant: B kukub maha ja haavandisse satuvad mullas sisalduvad teetanuspisikud.

⁹³ Surm teetanuse läbi on surm eriti piinaval viisil (KrK § 136 p. «v»). Seepärast, kui tegija ei olnud teadlik surma põhjustamisest just teetanuse läbi, siis ei ole küll tegu kvalifitseeritav KrK § 136 p. «v» järgi, kuid vastutuse võimalus lõpuleviidud tahtliku tapmise eest jääb siiski püsima.

ja, pörgates vastu ahju, tabab B-d rikošeti teel siiski surmavalt. Kausaalse seose tuvastamine ei tekita siin raskusi. Vaieldamatu peaks olema ka see, et tagajärg on siin tulistamise suhtes objektiivselt juhuslik. Nende seisukohalt, kes piiravad kuriteo objektiivset külge paratamatute seostega, tuleks antud juhul eitada tapmise objektiivset külge ja kuna A ei tekitanud mingit muud kahjulikku tagajärge (näiteks kehavigastust), siis ka tema vastutust üldse, mis oleks aga ilmselt vastuvõetamatu. Seades küsimuse eksitusest kausaalses seoses, võidakse teatava põhjendatusega (toetudes sellele, et kuul läks mööda) väita, et erinevus tegeliku ja kujutletud kausaalse arengu vahel on siin oluline. Kuid järeldus sellest: vastutus vaid tapmiskatse eest ei tarvitse kaugeltki alati olla õigustatud. Küsimuse lahendamisel sellelt seisukohalt, kas B surma põhjustamine esineb teona või ei esine, oleks ka siin määravaks see, kas A võis ette näha, et juhul, kui ta B-d ei taba, võib kuul surmata B rikošeti teel (lõpuleviidud tahtlik tapmine) või ei võinud ta seda ette näha (tapmiskatse).

c) Samal viisil on lahendatavad ka järgmised juhud: A tungib tapmise eesmärgil B-le noaga kallale, B end kaitstes ja käänates A kätt, milles see hoiab nuga, surub ise endale tera unetuiksoonde ning sureb verekaotusesse;⁹⁴ A, tulistades samal eesmärgil tänaval B-d, ei taba B-d, kuid viimane, tulistamisest hirmununa, tormab sõiduteele, kus autobussi alla jäädes surma saab; A tabab küll B-d, kuid tekitab mittesurmava haava, haiglasse transportimisel hakkub B autode kokkupõrkel.

Kõigil kolmel juhul on tagajärg A käitumise suhtes objektiivselt juhuslik. Järelikult paratamatute seoste kriteeriumi seisukohalt tuleks kõigil neil juhtudel eitada tapmise objektiivset külge täies ulatuses. Tulemused oleksid muidugi ebaõiged ja vastuvõetamatud: esimesel kahel juhul poleks A teod üldse kvalifitseeritavad kuriteona, kolmandal nad oleksid kvalifitseeritavad tahtliku kehavigastuse tekitamisena. Kausaalse seose tegeliku ja kujutletud arengu võrdlus ei anna esimesel kahel juhul veenvat vastust küsimusele, kas erinevus nende vahel on oluline, s. t. kas antud juhul on eksitus kausaalses seoses või ei ole. Küsimuse lahendamisel teo aspektist tuleks, arvestades konkreetseid tingimusi, selgitada, kas A võis

⁹⁴ See näide on variant NSV Liidu Ülemkohtu praktikas lahendatud analoogilisest kaasusest: R, nähes, et poeg peksab võõrast, hakkab poega takistama, unustades ära panna taskunuga, millega parajasti oli teritanud pliitsit, poeg, käänates ja tõmmates seajuures enda suunas isa kätt, milles oli taskunuga, surub ise endale taskunuga tera rangluualusesse arterisse. NSV Liidu Ülemkohtu KrKK kvalifitseeris R teo ettevaatamatu tapmisena, sest R «схватив сына, имея в руках перочинный нож, должен был предвидеть, что в борьбе с сыном, находившимся в возбужденном состоянии, он произвольным движением мог нанести сыну ранение ножом». Vt. «Судебная практика Верховного суда СССР», 1950, nr. 7, lk. 27—28. Ka selles määruses leiab väljenduse nõue, et võimalik ettenägemise sisu peab olema konkreetne; peale selle, olgugi et R oma teoga ei asetanud mitte määrava põhjuse, vaid põhjuse-tingimuse, tunnistab KrKK siin kausaalse seose esinemist.

ette näha kausaalse seose arengut selle põhilistes osades. Kui selgub, et võis, siis B surma põhjustamine kuulub teosse ja A on vastutav tahtliku lõpuleviidud tapmise eest, kui selgub, et ei võinud, siis asub B surma põhjustamine väljaspool teo piire ja A on vastutav vaid tapmiskatse eest.

d) Ka eespoolkirjeldatud sillalt allaheitmise kaasuse (A heidab B sillalt alla, arvestades, et B upub, B aga saab surma, purustades pea vastu sillatala) puhul püüavad paratamatute seoste kriteeriumi pooldajad leida lahendust eksituse alusel kausaalses seoses, sest et B surm esineb siin sillalt allaheitmise suhtes objektiivselt paratamatuna. Vaadelduna teo aspektist kuulub B surma põhjustamine A teosse ja on seetõttu kvalifitseeritav lõpuleviidud tahtliku tapmisena.

8. Teo aspektist ei teki raskusi ka nende «komplitseeritud kausaalse seose» juhtude lahendamisel, mida illustreeritakse järgmise koolinäitega: A mõjutab B-d osa võtma ekspeditsioonist, lootes seejuures, et B ekspeditsioonil hakkub, mis ka juhtub. Ka sellel ja taolistel juhtudel esineb vaid ebakonkreetne mõte põhjustamisest, sest sellega seotud, kuid konkreetses tegelikkuses mittejuurduvad oletused ja lootused ei kujuta endast kausaalse seose tegelikku arengu ettenägemist. Ka puudub taolistel juhtudel tegelik võimalus selliseks ettenägemiseks. Seetõttu ei esine surma põhjustamine neil juhtudel teona. Esineb küll välise akti (ekspeditsioonist osa võtma mõjustamise) ja subjektiivse külje ühtsus, kuid samal ajal puudub subjektiivsel küljel konkreetse, objektiivselt tähenduselt ohtliku sisuga tahtlus, mistõttu neil juhtudel puudub ka kuriteo katse.

9. Vaadelduna teo aspektist eristab kuriteo tunnuste hulka kuuluvaid kausaalseid seoseid kõigepealt kausaalse ahela põhiliste osade ettenägemise võimalus tegija poolt. Seda ennekõike ettevaatamatute kuritegude suhtes, tahtlike kuritegude suhtes aga niivõrd, kui viimaste puhul esineb üldine kujutlus tagajärje põhjustamisest. Seda eristamist täiendavad muidugi kuriteo spetsiifilised tunnused: teo ühiskonnaohtlikkus ja õigusevastasus süülisusega.

Võidakse väita, et esitatud lahenduskatse ei võimalda vastutuse piiride rahuldavat määramist tsiviilõiguses, niivõrd kui see tunneb nn. objektiivset vastutust. See on õige. Ühtne piiride määramine eeldab olemuselt sarnaseid nähtusi. Süüline vastutus ja nn. objektiivne vastutus on aga kvalitatiivselt erinevad. Seepärast küsimus, missugused objektiivses tegelikkuses esinevad kausaalsed seosed on arvestatavad ja missugused mitte, laheneb nende suhtes erinevalt. Kui nn. objektiivse vastutuse puhul on õiguslikult tähtsust omavate kausaalsete seoste eristamine nende seoste objektiivsete omaduste alusel täiesti põhjendatud, siis ei ole ta seda süülike, olgu kriminaalõigusliku või tsiviilõigusliku vastutuse korral.

К ВОПРОСУ О ПРИЧИННОЙ СВЯЗИ В СОВЕТСКОМ УГОЛОВНОМ ПРАВЕ

Профессор Х. Кадари

Кафедра уголовного права и процесса

Резюме

В статье рассматривается вопрос о причинной связи как признаке преступного деяния (включая и соучастие).

Во введении указывается, что выдвинутое в советской юридической литературе правильное положение о том, что вопрос о причинной связи в праве должен быть объектом изучения общей теории права, не снимает этого вопроса с тематики специальных дисциплин, поскольку разработка этого вопроса общей теорией права и специальными дисциплинами взаимно обусловлена, и что с самого начала следует избегать механического перенесения обусловленных спецификой одной специальности, напр. уголовного права, выводов в общую теорию права или в другие области права.

В первой части статьи излагаются основные положения марксистско-ленинской теории причинной связи и вытекающие из них методические требования относительно установления этой связи как признака объективной стороны преступного деяния, причем вместе с тем уточняется и рассматриваемая в работе проблема.

Во второй части статьи рассматриваются предложения об ограничении имеющих уголовно-правовое значение причинных связей теми или иными объективными свойствами их или особыми критериями и делается вывод, что такое ограничение причинной связи не является ни обоснованным, ни необходимым. Существенные свойства и признаки преступления сами обеспечивают правильные пределы преступного, а вместе с тем ответственности и в тех случаях, где преступный результат является объективно случайным.

В частности, показывается, что нет основания говорить о сложных причинных связях, так как сложность и проблемность соответствующих случаев обусловлены особенностями характера от-

ношения субъективной стороны действия к объективному процессу причинения. Вместе с тем указывается, что не может быть каких-либо особых критериев для установления причинной связи в т. н. сложных случаях.

В статье показывается также, что общественная опасность и виновность как признаки преступления не смогут в достаточной мере выполнять функцию отграничения в конкретном случае тех объективных связей, которые могут и должны быть учтены в качестве признаков объективной стороны преступления. В третьей части статьи этот вопрос рассматривается как проблема в первую очередь деяния. Внешний акт, соответствующий предусмотренным уголовным законом фактическим признаком объективной стороны определенного преступления, является объективной стороной преступления лишь тогда, когда она связана с его другими элементами и признаками, если она, прежде всего, является внешней стороной деяния. В соответствии с учением диалектического материализма о человеческом действии как единстве объективного и субъективного в статье проводится взгляд, что для деяния в смысле советского уголовного права существенно не только отсутствие непреодолимой силы и физического принуждения, но и наличие реальной возможности конкретного предвидения (возможности предвидения в основных моментах) причинения преступного результата. В статье показывается, что это не ведет к идентификации субъективной стороны деяния ни с неосторожностью, ни с умыслом, как формами вины. На основании изложенных в статье положений анализируются т. н. «сложные случаи причинных связей».

Наконец, в статье высказывается мнение, что поскольку виновная ответственность и т. н. объективная ответственность представляют собой качественно различные явления, то и разрешение вопроса об ограничении причинной связи приводит в отношении того и другого к различным выводам. Если ограничение причинной связи объективными свойствами ее в случае т. н. объективной ответственности является обоснованным, то при виновной ответственности оно таковым не является.

ZUR FRAGE DES KAUSALZUSAMMENHANGES ALS VERBRECHENSMERKMAL IM SOWJETISCHEN STRAFRECHT

H. Kadari

Zusammenfassung

Im Aufsatz wird die Frage der sog. komplizierten Fälle des Kausalzusammenhanges im Strafrecht behandelt.

Ausgehend von den Grundsätzen der marxistischen Kausalitätstheorie, werden im ersten Teile des Aufsatzes die methodischen Prinzipien der Feststellung des Kausalzusammenhanges im Einzelfalle erörtert, zugleich auch das zu untersuchende Problem präzisiert. Im zweiten Teile werden die Versuche, den Kausalzusammenhang als Merkmal der objektiven Seite des Verbrechens auf Grund verschiedener objektiver Kriterien im voraus einzuschränken, einer kritischen Betrachtung unterzogen. Im dritten Teile des Aufsatzes wird die Möglichkeit der Lösung der sog. komplizierten Fälle auf Grund der Voraussehbarkeit (Erkennbarkeit) des Verlaufs der Kausalkette untersucht, und zwar ausgehend von der Handlung als einer Einheit vom Objektiven und Subjektiven.